

Ref

Huvudmannskapet för specialskolan och särskolan

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

SOU 1975:6

Ref

Huvudmannskapet för specialskolan och särskolan

SOU 1975:6

Statens offentliga utredningar

1975:6

Utbildningsdepartementet

Huvudmannskapet för specialskolan och särskolan

En redovisning av tidigare diskussioner om och ställningstaganden till huvudmannskapen för specialskolan och särskolan samt skäl för och emot framtida primärkommunalt huvudmannskap för dessa skolformer

Betänkande av utredningen om
skolan, staten och kommunerna

Stockholm 1975

Omslag: Kurt Simons
ISBN 91-38-02202-8
LiberTryck Stockholm 1975

Huvudansvar för specialskolan och särskolan

Regeringskansliet
Skolekonomiska rådet
Stockholm 1975

Till Statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Kungl. Maj:t bemyndigade genom beslut 1972-09-08 statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla fem sakkunniga med uppgift att utreda ansvarsfördelningen mellan stat och kommun i fråga om grundskolan och gymnasieskolan m. m.

Genom beslut 1972-09-18 utsågs följande sakkunniga att utföra uppdraget:

Generaldirektör Jonas Orring, skolöverstyrelsen, tillika ordförande
Riksdagsman Lennart Andersson, Södertälje
Direktör Sten-Sture Landström, Svenska kommunförbundet
Departementsrådet Ulf Larsson, utbildningsdepartementet
Riksdagsman Jan-Erik Wikström, Stockholm

Till huvudsekreterare utsågs genom beslut 1972-11-03 undervisningsrådet Lennart Teveborg, skolöverstyrelsen, och till biträdande huvudsekreterare planeringschefen i Svenska Utbildningsförlaget Liber AB Bror Lukkari. Sekretariatet påbörjade sitt arbete 1973-01-01.

De sakkunniga beslöt 1972-10-23 att anta namnet utredningen om skolan, staten och kommunerna (SSK).

I direktiven till utredningen har departementschefen angett att personalens organisationer skall få ta del i utredningsarbetet genom särskild expertis. Denna medverkan sker genom att tre referensgrupper knutits till utredningen, nämligen för

- 1) ekonomisk-administrativa frågor,
- 2) pedagogisk-organisatoriska frågor och
- 3) personalfrågor (avseende personal inom berörda myndigheter).

I referensgrupperna, som kontinuerligt följer arbetet i utredningen och enligt ordförandens bestämmande kallas till de sakkunnigas sammanträden, ingår representanter för följande organisationer:

- 1) *Ekonomisk-administrativa frågor:*
Landsorganisationen i Sverige (LO)
Landstingsförbundet
Statstjänstemännens Riksförbund (SR)
Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF)

Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO)
Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)

2) *Pedagogisk-organisatoriska frågor:*

Lärarnas riksförbund (LR)
Riksförbundet Hem och Skola (RHS)
Skolledarförbundet
Svenska facklärarförbundet (SFL)
Sveriges läraryrkeförbund (SL)

3) *Personalfrågor:*

SACO-föreningen vid SÖ
Statsanställdas förbund
SÖ:s chefstjänstemannaförening och Gymnasieinspektörernas förening (en gemensam representant)
SÖ:s tjänstemannaförening (ST-SÖ)

Utredningen inledde arbetet med att utföra analyser och kartläggningar på en rad områden för att belysa nuvarande ansvarsfördelning mellan stat och kommun på skolområdet och för att se i vilken utsträckning statliga myndigheter för närvarande övar inflytande över skolans verksamhet. Detta kartläggningsarbete har redovisats i betänkandet (SOU 1974: 36) Skolan, staten och kommunerna.

Specialskolan och särskolan är ej direkt nämnda i direktiven till de sakkunniga. De har emellertid ett mycket nära samband med grundskolan. Barn och ungdom, som till följd av vissa handikapp inte kan följa undervisningen i grundskolan, skall fullgöra sin skolplikt i specialskolan respektive särskolan. Från den statliga specialskolan har man strävat att integrera såväl enskilda elever som klasser i grundskolan. På motsvarande sätt har man inom särskolan med landstingskommunalt huvudmannaskap sökt lokalintegrera särskolklasser i grundskolenheter.

SSK:s analyser visar att integrationssträvandena nått relativt långt. Omfattande planer för fortsatt integration föreligger främst beträffande särskolan. Analysarbetet visar emellertid, att den nödvändiga samverkan mellan de olika skolformerna inom den obligatoriska undervisningen försvåras av det splittrade huvudmannaskapet.

De kartläggningar och analyser som genomförts visar, att förslag rörande pedagogisk-organisatoriska och ekonomisk-administrativa m. fl. förändringar inom grundskolan kan förväntas få återverkningar även för övriga grenar av den obligatoriska skolan.

Enligt tilläggsdirektiv 1974-09-27 skall SSK även utreda möjligheterna att komma fram till ett kommunalt medansvar för de handikappade, som nu får sin utbildning inom specialskolan.

Från dessa utgångspunkter finns det skäl för en principdiskussion om huvudmannaskapet för den del av den obligatoriska skolan, som primärkommunerna inte är huvudmän för. Som underlag härför har SSK låtit göra en sammanställning av tidigare diskussioner om och ställningstaganden till huvudmannaskapen för specialskolan och särskolan liksom skäl för och emot en ändring av huvudmannaskapet. Detta arbete har utförts av en arbetsgrupp, i vilken ingår:

Rektor Hans Hamber, Stockholm

Biträdande huvudsekreterare Bror Lukkari

F. undervisningsrådet Karin Lundström, Stockholm

F. landstingsdirektören L. Goth. Nilsson, Örebro, sekreterare

Huvudsekreterare Lennart Teveborg.

Utredningen har inte tagit ställning till den av arbetsgruppen lämnade redovisningen. Innan så sker, önskar utredningen få ta del av synpunkter från myndigheter, organisationer och enskilda.

Stockholm den 2 januari 1975

Jonas Orring

Lennart Andersson

Sten-Sture Landström

Ulf Larsson

Jan-Erik Wikström

/Lennart Teveborg

Robert H. Johnson, Jr.

Director of the Johnson Foundation

1200 North Main Street, Suite 1000

Atlanta, Georgia 30309

Telephone: (404) 525-1200

Telex: 5251200

Fax: (404) 525-1200

Atlanta, Georgia 30309

Atlanta, GA 30309

Atlanta, Georgia

Atlanta, Georgia

Atlanta, Georgia

1000
900
800
700
600
500
400
300
200
100
0

Innehåll

Kapitel 1	<i>Huvudmannskapets innebörd</i>	9
Kapitel 2	<i>Skäl att överväga huvudmannafrågor</i>	11
Kapitel 3	<i>Huvudmannaskap på grundskolenivå</i>	13
Kapitel 4	<i>Specialskolan</i>	15
4.1	Blidskolestadgan och dövskolestadgan av 1960	15
4.2	1961 års blind- och dövskoleutrednings förslag	16
4.3	Skolöverstyrelsens skrivelse om huvudmannaskapet 1970	18
4.4	Nuläget	21
4.5	Synpunkter på den nuvarande organisationen	23
4.6	Tänkbara åtgärder för att förbättra samordningen	25
4.7	Förändringar som följd av kommunalt huvudmannaskap	26
4.8	Statsbidragets utformning	29
Kapitel 5	<i>Särskolan</i>	31
5.1	1946 och 1951 års sinnesslövsutredningar	31
5.2	Lagen om omsorger om psykiskt utvecklingsstörda	33
5.3	Nuläge och väntad utveckling för särskolan	38
5.4	Splittrat huvudmannaskap	40
5.5	Sambandet undervisning – övriga omsorger	45
5.6	Skäl för och emot primärkommunalt huvudmannaskap för särskolan	48
5.7	Förändringar som följd av ett primärkommunalt huvudmannaskap	51
5.8	Statsbidrag	54
Kapitel 6	<i>Primärkommunalt driftansvar för all obligatorisk undervisning</i>	55
6.1	Specialskolan och särskolan	55
6.2	Andra statliga ungdomsskolor	56
Kapitel 7	<i>Frågor och diskussionspunkter</i>	57
7.1	Specialskolan	57
7.2	Särskolan	58

Bilaga 1	Utredningens direktiv	60
Bilaga 2	Tilläggsdirektiv för utredningen	66
Bilaga 3	Specialskolan för synskadade, tabeller	68
Bilaga 4	Specialskolan för hörselskadade, tabeller	71
Bilaga 5	Uppgift på tjänster vid specialskolan	74
Bilaga 6	Landstingens reguljära särskola, tabeller	75
Bilaga 7	Uppgift på lärartjänster vid särskolan	84

1 Huvudmannaskapets innebörd

I direktiven till huvudmannautredningen (SOU 1968:63) behandlades begreppet huvudmannaskap. Där konstaterades att huvudmannabegreppet fått sin viktigaste användning inom stats- och förvaltningsrätten. Med offentlig förvaltning avses, inte endast handhavandet och förvaltningen av penningmedel och materiell egendom utan även verksamhet av annan karaktär såsom specialvård, sjukvård, utbildning etc. Huvudmän för dessa offentliga uppgifter är företrädesvis staten samt landstingskommuner och primärkommuner. Såväl staten som landstings- och primärkommunerna är juridiska personer och äger som sådana rättskapacitet. Huvudmannaskapet inom statlig och kommunal förvaltningsverksamhet har således såväl en ekonomisk-organisatorisk som en rättslig innebörd. Vad huvudmannabegreppet konkret betyder, vilka befogenheter, rättigheter och skyldigheter huvudmannen äger, finns inte generellt angivet i någon författning. I lagar och förordningar som reglerar olika offentliga verksamhetsområden anges däremot rättigheter och skyldigheter för respektive områdes huvudman.

Huvudmannens väsentligaste skyldighet kan anges vara att enligt mer eller mindre detaljerade regler organisera respektive verksamhet, anställa personal, anskaffa lokaler etc. samt svara för erforderliga kostnader i den mån de inte bestrids av andra. Huvudmannaskapets innebörd för skolan tecknas i direktiven till huvudmannautredningen sålunda:

”Tillämpat på skolans område innebär detta, att huvudmannen har att planera och organisera undervisnings- och utbildningsverksamheten samt bära det ekonomiska ansvaret för dess fortgång. Huvudmannen är ägare av de i skolformen ingående undervisningsanstalterna med deras inventarier och utrustning. Han kan också vara ägare av skolfastigheten med tillhörande byggnader, men detta utgör ingen nödvändig betingelse. Ägandet hänförs sig till skolverksamheten som sådan, och den kan bedrivas i hyrda lokaler. Erforderlig personal är anställd hos huvudmannen, som har att tillse att den erhåller ekonomisk ersättning och andra förmåner enligt författningsbestämmelser eller ingångna avtal. I den mån kostnaderna icke erläggs av annan är huvudmannen skyldig att själv svara för såväl lönekostnader som övriga erforderliga kostnader. På grund av sin natur kan huvudmannaskapet som regel endast utövas av den som äger eller förfogar över erforderliga ekonomiska resurser. Staten samt landstings- och primärkommuner har beskattningsrätt och kan följaktligen på den vägen anskaffa medel för att uppfylla de med huvudmannaskapet förenade ekonomiska förpliktelserna. Enskilda personer, företag eller

organisationer med tillräcklig finansiell styrka kan givetvis också ur den här relevanta synpunkten ifrågakomma som huvudmän.

Det finns emellertid anledning att i vissa fall tala om ett formellt huvudmannaskap. Ett huvudmannaskap av sådan art föreligger, när huvudmannen saknar tillräckliga resurser och måste lita till andra för att finansiera verksamheten.”

SSK:s kartläggning av nuvarande ansvarsfördelning mellan stat och kommun på skolans område visar emellertid att en betydande del av planerings- och organisationsarbetet för skolor under kommunalt huvudmannaskap sköts av statliga myndigheter eller bestäms av statliga detaljregler. På motsvarande sätt bestäms och regleras en övervägande del av skolans resurser av statliga bestämmelser. En stor del av kostnaderna bestrids också med statsbidrag.

2 Skäl att överväga huvudmannafrågor

SSK har inget i de ursprungliga direktiven direkt uttalat uppdrag att överväga huvudmannafrågor. Enligt direktiven gäller utredningens arbete ytterst vägarna att förverkliga den av statsmakterna beslutade skolplikten. Skolans mål och innehåll skall ligga fast. Den grundläggande principen om ett enhetligt skolsystem och en likvärdig utbildningsstandard för landets alla delar får inte ändras. Utredningen skall se över den totala ansvarsfördelningen mellan stat och kommun i fråga om grundskolan och gymnasieskolan m. m. I uppdraget torde inbegripas även andra skolor på grundskolans nivå såsom specialskolan och särskolan. Syftet med utredningen är att finna vägar att omfördela arbetsuppgifter och ansvar för skolans verksamhet från staten till de kommunala skolhuvudmännen. Detta bör öka de enskilda medborgarnas engagemang i skolfrågor. Samtidigt skall också skolans personal och elever beredas ökat inflytande på pedagogiska, organisatoriska och ekonomiska frågor vid den enskilda skolenheten.

Från dessa utgångspunkter kan det finnas skäl för utredningen att pröva om det är lämpligt att bibehålla ett statligt huvudmannaskap för specialskolan. Även strävandena till vidgad integration med grundskolan av specialskolan och särskolan kan motivera att man överväger huvudmannaskapet för de två sistnämnda skolformerna.

I av Kungl. Maj: t 1974-09-27 meddelade tilläggsdirektiv konstateras, att strävandena på skolområdet går mot bl. a. en ökad integration av handikappade barn i det vanliga skolväsendet. Den ökade integrationen är också ett uttryck för kommunernas vidgade ansvar för samtliga barns och ungdomars skolgång.

Enligt tilläggsdirektiven är det därför naturligt att SSK överväger hur det framtida kostnadsansvaret bör fördelas mellan stat och kommun, när det gäller de elever som i dag tillhör specialskolan. Det är rimligt att räkna med att staten även framdeles bär det större kostnadsansvaret för här aktuella elevgrupper. Det är emellertid viktigt att även söka komma fram till ett kommunalt medansvar för ifrågavarande handikappgrupper. Om SSK därvid kommer fram till att staten även fortsättningsvis bör kvarstå som huvudman för specialskolan, är en möjlig lösning att kommunerna åläggs att utge ersättning till staten för undervisning av specialskolans elever enligt de normer som ligger till grund för den interkommunala ersättningen. En annan lösning är enligt tilläggsdirektiven ett förändrat huvudmannaskap men med särskilda statsbidragsregler.

3 Huvudmannaskap på grundskolenivå

För barn som är bosatt i riket gäller skolplikt från och med höstterminen det kalenderår, som barnet fyller sju år, till och med vårterminen det kalenderår barnet fyller sexton år. För barn som på grund av syn-, hörsel- eller talskada ej kan följa undervisningen i grundskolan är skolplikten ett år längre.

Enligt skollagen skall varje kommun sörja för undervisningen av barn i grundskolan, medan staten skall svara för undervisningen i specialskolan.

Enligt omsorgslagen skall landstingskommun bereda psykiskt utvecklingsstörda inom landstingskommunen undervisning i särskola. Staten skall dock ge undervisning i specialskola åt sådana psykiskt utvecklingsstörda, som på grund av syn- eller hörselskada inte kan följa undervisningen i särskolan. Särskolplikten varar så länge den psykiskt utvecklingsstörda behöver undervisning, dock längst till och med vårterminen det kalenderår han fyller 21 år. Om särskilda skäl föreligger kan särskolplikten förlängas ytterligare två år.

För specialskolan gäller specialskolstadgan, som i långa stycken hänvisar till skolstadgan. Som läroplan för specialskolan gäller läroplan för grundskolan. Specialskolan har dock egen timplan med vissa skillnader från grundskolan med avseende på veckotimtal och ämnen. Skolöverstyrelsen (SÖ) fastställer med anledning härav sådana delar av läroplanen för specialskolan, som innefattar nödvändiga ändringar och tillägg med anledning av elevernas handikapp.

För särskolan gäller omsorgsstadgan, som även i mycket hänvisar till skolstadgan. För undervisningen i särskolan finns särskild läroplan, enligt omsorgsstadgan fastställd av SÖ.

Skolstyrelsen i kommunen är styrelse för grundskolan. För varje specialskolenhet finns en lokal styrelse, som består av ordförande, skolchefen i kommunen, rektor och fyra andra ledamöter, av vilka en bör vara legitimerad läkare. Styrelsens sammansättning skiljer sig således väsentligt från vad som gäller för kommunal skolstyrelse. Styrelse för särskolan är omsorgsstyrelsen i landstingskommunen. Denna kan dock överlåta ledningen av särskola till skolstyrelsen i den kommun där särskolan är belägen.

I fråga om kompetensfördelningen mellan styrelse och chefstjänsteman finns skillnader mellan specialskolan och särskolan. I specialskolan beslutar enligt stadgan styrelsen om intagning i specialskolan, placering

vid skolenhet och förflyttning till annan skolenhet. Om inskrivning i sarskola, förlängning av sarskolplikt, befrielse från skolgång etc. beslutar sarskolchefen efter samråd med omsorgsstyrelsens överläkare. Sarskolchefens beslut kan dock prövas av en sarskild beslutsnämnd inom landstingskommunen. Talan mot beslut av styrelse för skolenhet av specialskolan kan föras genom besvär hos läns skolnämnden.

4 Specialskolan

4.1 Blidskolestadgan och dövskolestadgan av 1960

I skollagen den 6 juni 1962 (319) intogs inte några bestämmelser om undervisningen av blinda, döva och psykiskt utvecklingsstörda utöver att i 6 § hänvisades till vad därom var särskilt stadgat.

I blidskolestadgan den 13 maj 1960 (508) fastslogs skyldigheten för staten att sörja för undervisningen av blinda, blinda med även annat lyte samt dem som på grund av nedsatt syn ej kunde följa undervisningen vid det allmänna skolväsendet.

Den obligatoriska undervisningen, som omfattade elva årskurser, meddelades vid blindinstitutet på Tomtebodå. Vid skolorna och kurserna för vuxna synskadade anordnades utbildning för synskadade barn över 15 år i form av anpassnings-, omskolnings- och yrkesundervisning. Utbildningens längd varierade mellan tre månader och tre år. Blinda med komplicerat lyte fick undervisning vid en anstalt i Lund.

De grundläggande bestämmelserna om undervisning av döva, hörsel-skadade och talskadade var intagna i dövskolestadgan den 13 maj 1960 (509). Enligt stadgan skulle statens dövskolor meddela undervisning av döva i syfte att främja deras anpassning i samhället och göra det möjligt för dem att själva tjåna sitt uppehälle. Med döv jämställdes i stadgan den som på grund av nedsatt hörsel eller centrala språk- och talrubbningsar inte kunde följa undervisningen i det allmänna skolväsendet. Stadgan upptog bestämmelser om undervisning i förskola för döva barn som ej uppnått skolpliktig ålder, i allmänna dövskolor för skolpliktiga döva elever samt i skolhem för skolpliktiga döva med även annat lyte. Under de två sista åren av den obligatoriska skolgången meddelades yrkesutbildning vid fortsättningskolorna. Vid dem kunde de döva ungdomarna få ett eller två frivilliga påbyggnadsår. Från läsåret 1961/62 övertog staten ansvaret även för en teoretisk fortsättningskola.

Undervisningen av elever med synsvårigheter, dvs. elever som inte behöver blindundervisning med speciell teknik och metodik samt speciella hjälpmedel, skulle ske inom det allmänna skolväsendet. Samma gäller elever med hörselsvårigheter och talsvårigheter som med hjälp av specialundervisning eller andra stödåtgärder kan följa undervisningen i det allmänna skolväsendet.

4.2 1961 års blind- och dövskoleutrednings förslag

1961 års blind- och dövskoleutredning, vars huvuduppgift var att undersöka, hur en utbyggnad av den obligatoriska undervisningen vid skolorna för blinda och döva borde ske, för att den i största möjliga mån skulle kunna motsvara grundskolan inom det allmänna skolväsendet, utgick från ett fortsatt statligt huvudmannaskap för blind- och dövskolorna. Däremot diskuterade utredningen möjligheterna att successivt föra över elever från specialskolan till det allmänna skolväsendet.

Enligt utredningens förslag till skolorganisation skall således undervisning på blindskolans låg- och mellanstadier bl. a. syfta till att ge de blinda eleverna en sådan grundläggande utbildning, som gör det möjligt för flertalet att på högstadiet och på det gymnasiala stadiet fortsätta sin utbildning i skolor för seende eller skolor för vuxna synskadade.

Beträffande önskvärdheten av att överföra elever till skolor för seende uttalade utredningen:

”Skolan måste alltid för att kunna fungera tillfredsställande utgöra en del av samhället. Detta innebär, att den inte får begränsa sig till att ge eleverna kunskap om samhället utan eftersträva att stärka elevernas samhörighet med och föra eleverna in i samhället, så att inte specialskolans elever vid skoltidens slut upplever sig själva som främlingar i det omgivande samhället. Det måste därför alltid vara av värde, att synskadade barn och ungdomar inte vistas i den kollektiva internatmiljön längre än nödvändigt, och utredningen finner det angeläget, att blindskolan tillförs ökade resurser för att kunna föra eleverna tillbaka till hemmiljön, när de nått så långt i fråga om skolning och anpassning, att de utan alltför mycket hjälp och utan alltför stora påfrestningar kan fungera vid sidan av seende.

Skolorganisatoriskt innebär möjligheten att överföra blinda elever till det allmänna skolväsendet en acceptabel praktisk lösning av tillvalsproblemen. Det allmänna skolväsendet kan med sitt större elevunderlag tillhandahålla rikare tillvals- och differentieringsmöjligheter än vad som är möjligt inom blindskolan. Genom att blindskolan har samverkan med skolorna för seende och vuxenutbildningen för synskadade har det redan i stor utsträckning blivit möjligt att öppna andra vägar än de, som leder till de traditionella blindyrkena. Enligt utredningens mening bör detta också vara en framkomlig väg att i grundskolan för blinda ordna ett högstadium, vilket karakteriseras av ett fritt successivt tillval. Utredningen föreslår alltså, att den utplacering av blinda elever i skolor för seende, som sker redan med nuvarande skolsystem, skall fortgå även i grundskolan för blinda och i möjligaste mån ökas till att omfatta än fler elever. På nästa stadium, dvs. på yrkesskol-, fackskol- och gymnasienivån, är problemet likartat. Ett tiotal elever per årskurs ger inte underlag för upprättande av fristående linjer eller skolor, men genom samverkan med skolor för seende och med vuxenutbildningen bör det vara möjligt att med hänsynstagande till den enskilde elevens förutsättningar hålla lämpliga studievägar öppna. Det kan antas, att sådana blinda elever som redan i grundskolan kan placeras sida vid sida med seende och klara av sina studier, skall våga träffa ett djärvare och mera nyanserat val av tillvalsgrupp, linje och yrkesutbildning än om de går kvar i blindskola och inte känner sig säkra på att deras metoder, kunskaper och arbetstakt skall hålla måttet i de seendes arbetsgemenskap. Studiegången igenom måste den synskadade eleven i skola för seende givetvis kunna räkna med experthjälp från blindskolan. Om svårigheterna blir för stora för eleven, bör han beredas möjlighet att återgå till blindskolan.”

Blinda ungdomar som väljer en teoretisk studieväg i gymnasium eller fackskola bör få sin utbildning inom det allmänna skolväsendet, ansåg utredningen.

Förskoleundervisningen för döva och hörselskadade barn borde få landstingskommunalt huvudmannaskap. Starka skäl talade enligt utredningens mening för att den förebyggande medicinska, tekniska och pedagogiska hörselvården på förskolestadiet hade samma huvudman.

Förslaget till skolorganisation för döva och hörselskadade baserades väsentligen på den uppfattningen, att undervisningen av döva, hörsel- eller gravt talskadade elever i möjligaste mån borde integreras med det övriga skolväsendet. Som ett led i denna utveckling föreslog utredningen externa klasser för döva och hörselskadade. Organisatoriskt och pedagogiskt skulle de lyda under närmaste dövskola. Det lokala skolväsendet borde tillhandahålla lokaler, teknisk utrustning, undervisningsmaterial och skolmåltider.

I den statliga specialskolan skulle ingå en skolenhet för elever med centrala språk- och talrubbingar.

Gruppen hörselskadade skulle erhålla undervisning inom det allmänna skolväsendet i hörselklasser, hörselkliniker eller lokalt anordnad specialundervisning.

Efter genomgången grundskola skulle döva och hörselskadade ungdomar beredas möjlighet till fortsatt utbildning dels inom det allmänna skolväsendet och dels inom specialskolväsendet. Fortsättningskolorna för döva borde ersättas med skolor ovanför grundskolan för döva och hörselskadade med gymnasie-, fackskol- och yrkesundervisning. Denna utbildning borde anslutas till annan dövundervisning, så att bl. a. specialutbildade lärare och övrig expertis skulle kunna utnyttjas så effektivt som möjligt.

Beträffande den lokala ledningen av specialskolan anförde utredningen:

”Vid sina överväganden rörande specialskolornas lokala ledning och administration har utredningen ansett sig böra utgå från att de nuvarande särskilda styrelserna för dessa skolor t. v. behålles. De pedagogiska och administrativa uppgifternas mångfald och storlek talar emellertid enligt utredningen för att specialskolorna framgent liksom skolorna inom det kommunala skolväsendet bör ha tillgång till ett fullt utbyggt skolkansli. Detta skulle uppnås om även specialskolorna blev underställda den lokala skolstyrelsen i kommunen. Erfarenheterna av den organisation av skolväsendets centrala, regionala och lokala ledning som tillämpas från den 1 oktober 1964 samt av försöksverksamheten med externa klasser och grupper bör enligt utredningen utvisa när och i vilka former detta bör ske.”

I proposition 1965:70 förelade Kungl. Maj:t riksdagen förslag till organisation av skolväsendet för blindas, dövas, hörsel- och talskadade barn (specialskolan). Departementschefen anslöt sig i allt väsentligt till utredningens förslag och riksdagen beslutade i överensstämmelse med propositionen (riksdagsskrivelse 1965:318).

4.3 Skolöverstyrelsens skrivelse om huvudmannaskapet 1970

I proposition 1970: 1 bilaga 10 sid. 103 uttalade chefen för utbildningsdepartementet bl. a. att specialskolans administrativa problem måste ägnas ökad uppmärksamhet och att möjligheterna till samarbete med den kommunala skolförvaltningen borde beaktas.

I en framställning till Kungl. Maj: t den 4 november 1970 föreslog SÖ bl. a. att huvudmannaskapet för specialskolan närmare skulle utredas. Samtidigt hemställde styrelsen om befogenhet att – vid i varje enskilt fall lämplig tidpunkt – överföra ledningen av specialskolenhet till den reguljära skolstyrelsen i den kommun där enheten är belägen. De av SÖ aktualiserade frågorna hade utretts av en inom styrelsen tillsatt arbetsgrupp benämnd planeringsgruppen för specialskolan (PS-gruppen). Denna hade tillsatts sedan bl. a. från specialskolehåll påtalats svårigheter att samordna resurserna med den vanliga grundskolan och dess specialundervisning på grund av skolformernas olika ledningsförhållanden.

I sin motivering till förslaget om utredning av huvudmannaskapet för specialskolan lämnade SÖ inledningsvis en redogörelse för nuläget:

”För närvarande är staten huvudman för specialskolenheterna för syn- och hörselskadade. Av dessa tar två – Ekeskolan i Örebro och Åsbackaskolan i Gnesta – huvudsakligen emot elever som också är psykiskt utvecklingsstörda. Enligt departementschefens uttalande i prop. 1965: 70 och riksdagens beslut samma år är Ekeskolan avsedd att vara inte enbart en särskola för blinda utan också en dövskola och en skola för blinda med svåra rörelsehinder.

Hörsel- och synklasser liksom specialundervisning i andra former för barn med hörsel- och synsvårigheter inom grundskolan står under primärkommunal ledning. Detsamma gäller gymnasieskolan i Örebro för gravt hörselskadade vad gäller flertalet utbildningslinjer.

Landstingen är huvudmän för särskolan, som också omfattar specialundervisning bl. a. åt elever med syn- och hörselsvårigheter. Särskilda hörselklasser finns på många håll inom särskolan. Landstingen är huvudmän för hörselvården, vari även ingår förskoleverksamhet för hörselskadade.”

Införandet av grundskolan i specialskolan och anordnandet av externa klasser har lett till att specialskolan och den vanliga skolan har i huvudsak gemensam läroplan och möts i konkreta arbetssituationer. Lokalmässig samplanering och organiserad resurssamverkan samt en enhetlig ledning skulle med hänsyn härtill kunna medföra fördelar för den samlade verksamheten.

PS-gruppen, som har övervägt olika alternativ och jämfört dessa mot bakgrunden av elevområdenas storlek samt behovet av samlat ansvar, närhet till eleven och resursmässig samverkan, hade föreslagit

- a) att specialskolenheterna med undantag av Eke- och Åsbackaskolorna skulle föras under primärkommunalt huvudmannaskap samt
- b) att Ekeskolan och Åsbackaskolan skulle överlätas på landstingen och få formen av specialsärskolor inom särskolororganisationen.

Förslaget i dess första del hade accepterats i princip av en stor majoritet av remissinstanserna, däribland kommunförbundet och skol-

styrelserna i de föreslagna värdkommunerna. Förslagets andra del rönt inte samma positiva anslutning. Åtskilliga förordade primärkommunalt huvudmannaskap också beträffande Åsbackaskolan och Ekeskolan. Bl. a. landstingsförbundet, skolstyrelsen i Sigtuna-Märsta, där Hällsboskolan är belägen, och flera av specialskolornas styrelser hade föreslagit att hela frågan borde göras till föremål för förnyad utredning. Socialstyrelsen samt Ekeskolans styrelse och föräldraförening anslöt sig till förslaget om landstingskommunalt huvudmannaskap.

SÖ framhöll i framställningen att en förändring av nu gällande ordning kunde komma i fråga endast om resultatet kunde beräknas bli en mera ändamålsenlig och effektiv verksamhet för dem som omfattas av huvudmannaskapet. Under inga förhållanden fick en sådan ändring tillåtas medföra försämrade resurser. Som oavvisligt krav måste gälla, att samtliga berörda skolor fick möjligheter att ge en adekvat undervisning och en god omvårdnad åt eleverna, att samhörighet och kontakt mellan lärare och andra personalkategorier väl kunde upprätthållas och att skolenheter med helt eller delvis likartad verksamhet gavs goda möjligheter att samarbeta.

Frågan om lämplig huvudman för de olika specialskolenheterna måste bedömas och avgöras dels utifrån praktiskt organisatoriska och administrativa synpunkter, dels med hänsyn till pedagogiska krav och till elevernas behov med hänsyn till handikappets svårighetsgrad. Bakgrunden var dels de särskilda organisatoriska förutsättningarna för specialskolklasser, specialklasser och övriga anordningar för syn- och hörselskadade barn, dels behovet av pedagogiska, personella, tekniska och andra resurser.

SÖ ansåg för sin del att såväl pedagogiska som organisatoriska och praktiska skäl talade för primärkommunalt huvudmannaskap vad gäller Tomtebodaskolan, specialskolorna för hörselskadade i de olika upptagningsområdena inklusive Birgittaskolan i Örebro samt Hällsboskolan i Sigtuna. Huvudmannaskapet för Eke- och Åsbackaskolorna var enligt SÖ:s mening svårare att bedöma dels med hänsyn till elevernas grava dubbla och flerdubbla handikapp, dels med hänsyn till de elevgrupper vid Ekeskolan som ej är psykiskt utvecklingsstörda. PS-gruppens korta konstaterande, att den nya omsorgslagen innebar ett nytt läge för dessa skolors huvudmannaskapsfråga, gav ingen vägledning för ett ställningstagande i denna synnerligen komplexa och kontroversiella fråga. Eke- och Åsbackaskolorna är efter vederbörliga utredningar planerade och dimensionerade för blinda respektive döva elever med vissa tilläggshandikapp. De tillämpar en starkt individualiserad blind- respektive dövundervisning för sådana psykiskt utvecklingsstörda elever på låg- och mellanstadierna som kan dra nytta av blind- och dövundervisningens mycket specifika metoder och resurser. Särskolans läroplan följs i tillämpliga delar, i övrigt följs läroplan för grundskolan. Dessa båda skolor har tillskapats som en pedagogisk resurs inom blind- respektive dövundervisningen långt före omsorgslagens tillkomst. De är ej dimensionerade för att ta hand om alla blinda och döva tränings elever eller sådana blinda och döva inom särskolan, vilka tidigare rubricerats som vårdfall.

Enligt departementschefens uttalande i prop. 1967:142 skall de syn- och hörselskadade psykiskt utvecklingsstörda i största möjliga utsträckning undervisas i särskolan. "Endast när detta på grund av syn- eller hörselskador inte är möjligt skall de hänvisas till den statliga specialskolan." Inom särskolan finns alltså ett antal syn- och hörselskadade med längre tids skolplikt och skolrättighet än vad som gäller i specialskolan. Ett överförande av Eke- och Åsbackaskolorna under omsorgslagen skulle jämställa deras elever med andra psykiskt utvecklingsstörda hörsel- och synskadade med hänsyn till skolpliktens längd. Men SÖ fann att det skulle samtidigt kunna innebära vissa risker för att de nuvarande nära och smidiga kontakterna med övrig blind- och dövundervisning försvårades och ha till följd att dessa elevgrupper uteslöts ur skollagen.

Den nya omsorgslagen föreskriver emellertid en väsentligt vidgad särskolverksamhet. Man gör inte längre uppdelning i särskolfall och vårdfall. Rätten till undervisning omfattar alla barn och ungdomar i särskolan. För de gravt utvecklingsstörda står en ny skolform inom särskolan – träningskolan – till förfogande. För de allra gravaste fallen, som ej kan delta i gruppaktiviteter, anordnas särskild undervisning.

I dessa senast nämnda grupper av psykiskt utvecklingsstörda elever finns även ett antal blinda och döva, för vilka särskilda pedagogiska resurser enligt SÖ:s mening borde tillskapas inom särskolan. Ett överförande av Eke- och Åsbackaskolorna till särskolorganisationen skulle inte lösa dessa elevers problem.

Enligt SÖ:s mening talade organisatoriska och planeringsmässiga skäl för PS-gruppens förslag, att landstingen skulle bli huvudmän för Ekeskolan och Åsbackaskolan. Ett mera samlat grepp och ansvar för alla psykiskt utvecklingsstörda och syn- eller hörselskadade såväl före som under och efter skoltiden skulle härigenom vinnas. Pedagogiska och resursmässiga skäl samt behovet av integrering talade däremot för att Ekeskolan och Åsbackaskolan alltjämt skulle tillhöra specialskolan och följa den beträffande huvudmannaskapet. Innan slutlig ställning över huvud kunde tas i huvudmannaskapsfrågan för Ekeskolan måste frågan om skolorganisationen för dess icke utvecklingsstörda elever utredas ytterligare.

Som förut nämnts hade PS-gruppens förslag om huvudman för specialskolan i princip godtagits av det övervägande antalet remissinstanser. Några, däribland landstingsförbundet, hade förordat förnyad utredning av frågan genom en parlamentariskt sammansatt kommitté.

SÖ konstaterade att någon förändring av huvudmannaskapet ej kunde beslutas förrän frågor om personal, administration, kostnader och kostnadsfördelning belysts. Särskilt måste undersökas hur statsbidraget borde konstrueras för att garantera tillräckliga resurser och ett smidigt administrativt förfarande. Hithörande frågor vore av komplicerad och tidskrävande natur och krävde närmare utredning. Vidare måste ändringar i huvudmannaskapsordningen föregås av förhandlingar.

Med hänsyn till dessa omständigheter föreslog SÖ att frågan om huvudmannaskapet för alla specialskolor jämte därmed sammanhängande problem närmare borde utredas på sätt Kungl. Maj: t bestämde.

SÖ ansåg emellertid att en lokal samordning och rationell resurssamverkan bl. a. i fråga om undervisningslokaler var angelägen och borde komma till stånd snarast. I avvaktan på resultatet av nämnda utredning förordade SÖ därför att de särskilda styrelserna i specialskolan avvecklades och ersattes av skolstyrelserna i resp. värdkommuner. Det borde ankomma på SÖ att besluta härom efter överläggningar med berörda styrelser.

I proposition 1972:1 bilaga 10 sid. 206 uttalade chefen för utbildningsdepartementet i anledning av SÖ:s förslag:

”Jag finner ingen anledning att ändra huvudmannaskapet för specialskolenheterna för syn- och hörselskadade. För att underlätta bl. a. en lokalmässig samplanering och en organiserad resurssamverkan bör man överväga om de särskilda styrelserna i specialskolan skall avvecklas och ersättas av skolstyrelserna i resp. värdkommun.”

4.4 Nuläget

Eleverna inom specialskolan är en mycket liten grupp inom det svenska skolväsendet. Gruppen har under överskådlig tid hållit sig märkligt konstant. Inom varje årskurs skolpliktiga elever är cirka 0,5 promille gravt hörselskadade (döva) och cirka 0,25 promille gravt synskadade (blinda). I samma mån som medicinska och tekniska framsteg gjort det möjligt för vissa hörsel- och synskadade elever att undervisas i vanlig skola har denna utveckling möjliggjort skolgång även för gravare skadade barn. Detta torde vara en av anledningarna till att specialskolans elevantal förblivit relativt oförändrat. Integreringssträvandena tycks medföra, att antalet elever ej kommer att öka.

Inom *specialskolan för synskadade* fanns enligt SÖ:s statistik 1973-11-01 totalt 175 elever. Av dessa tillhörde 124 Tomtebodaskolan och 51 Ekeskolan. Härtill kommer vid Ekeskolan 16 elever i förskola och observationsavdelning samt 12 i yrkesträning. Av de vid Tomtebodaskolan inskrivna eleverna fullgjorde emellertid nära en tredjedel sin skolplikt utanför denna skola. 12 elever fick sin undervisning vid två externa klasser i Göteborg. Inte mindre än 27 elever var individuellt integrerade i grundskolenheter i det kommunala skolväsendet. Flertalet av de senare – 20 elever – tillhörde årskurserna 7–9 i specialskolan, medan fyra tillhörde årskurs 6. De återstående tre eleverna fördelade sig på årskurserna 3–5.

Till specialskolan för synskadade är knuten en reseläraryrksamhet. Landet är indelat i fem regioner med huvudorter i Umeå, Örebro, Solna, Göteborg och Växjö. Inom varje region finns en tjänst som förskolekonsulent, en tjänst som speciallärare/reselärare för synsvaga elever och en tjänst som speciallärare/reselärare för gravt synskadade elever som integrerats i den vanliga skolan.

Antalet klasser vid Tomtebodaskolan läsåret 1973/74 var 13, fördelade med fem klasser på lågstadiet, fem på mellanstadiet och tre på högstadiet.

Av de två externa klasserna i Göteborg har den ena elever på lågstadiet och den andra på mellanstadiet.

Vid Ekeskolan finns fyra klasser på lågstadiet och fem klasser på mellan- och högstadierna jämte förskola och en träningsklass för synskadade psykiskt utvecklingsstörda elever. Vidare finns en klass på lågstadiet och en på mellan- och högstadierna för syn- och hörselskadade elever.

För en lindrigare synskadad (synsvag) elev anses specialklassplacering i allmänhet inte vara en önskvärd lösning av hans skolsvårigheter. Synklasser i grundskolan finns endast i Göteborg, Malmö och Stockholm. Läsåret 1973/74 fanns i de tre kommunerna respektive fyra läraravdelningar i årskurserna 1-9, tre läraravdelningar i årskurserna 1-6 och fem läraravdelningar i årskurserna 1-9. Enligt SÖ:s organisationsundersökning 1973-03-06 fanns hösten 1973 sammanlagt 68 synsvaga elever i synklasserna i de tre största städerna. 214 synsvaga elever, integrerade i vanliga klasser i grundskolan, fick samordnad specialundervisning, vissa tekniska hjälpmedel och andra stödåtgärder.

Tillsammans är antalet läraravdelningar i externa klasser inom specialskolan och synklasser i grundskolan större än antalet klasser vid Tomtebodaskolan.

Vid *specialskolan för hörselskadade* fanns 1973-11-01 sammanlagt 559 elever, varav 480 i interna och 79 i externa klasser, fördelade på 10 årskurser. Härtill kom vid Hällsboskolan 15 talskadade och 11 hörselskadade elever, som ej är fördelade på årskurser.

Antalet interna klasser inom specialskolan för hörselskadade uppgick läsåret 1973/74 till sammanlagt 88, fördelade med 42 på lågstadiet, 25 på mellanstadiet och 21 på högstadiet. Härtill kommer 25 externa klasser i nio kommuner med fördelningen 16 klasser på lågstadiet, sex på mellanstadiet och tre på högstadiet. Av totala antalet klasser inom specialskolan för hörselskadade är således drygt en femtedel externa.

Under vårterminen 1973 fanns sammanlagt 95 hörselklasser i 30 kommuner. Klasserna fördelade sig med 40 på lågstadiet, 32 på mellanstadiet och 25 på högstadiet. Sammanlagda antalet elever i hörselklasserna uppgick till 511. Antalet elever i hörselklasser är således större än i specialskolans för hörselskadade interna klasser. Uppgift saknas på antalet hörselskadade elever som erhållit undervisning i hörselkliniker läsåret 1973/74. SÖ:s tidigare nämnda organisationsundersökning 1973-03-06 anger att 589 hörselskadade i vanlig klass erhöll samordnad specialundervisning.

Fördelningen av eleverna vid specialskolorna för hörselskadade på hemortslän visar en stark övervikt för de län i vilka de olika specialskolenheter är belägna. Särskilt påtagligt är detta ifråga om Birgittaskolan i Örebro. Av dess 167 elever hösten 1973 hörde inte mindre än 101 hemma i Örebro län. 97 av dessa bodde i föräldrahemmet. Av de 559 eleverna vid specialskolenheter för hörselskadade bodde 280 i föräldrahemmet. Dessa siffror tyder på att föräldrar till gravt hörselskadade barn i stor utsträckning söker bosätta sig på skolorten, om den erbjuder en tillräckligt differentierad arbetsmarknad. Siffrorna för Birgittaskolan i

Örebro tyder på att föräldrar till barn med vissa hörselrester varit särskilt angelägna att kunna ha sina barn i hemmet under skoltiden.

1973-11-01 omfattade således specialskolan totalt 788 elever.

4.5 Synpunkter på den nuvarande organisationen

Av den lämnade redogörelsen framgår att huvudmannaskapet för undervisningen av synskadade och hörselskadade är splittrad. I princip svarar specialskolan för undervisningen av de mest gravt handikappade och grundskolan för de mindre gravt skadade. Enligt bestämmelserna i skollagen sörjer staten för undervisning i specialskolan av barn som på grund av syn-, hörsel- eller talskada icke kan följa undervisningen i grundskolan. Bestämmelsen ger en något flytande gräns. Ett flertal utredningar har framhållit angelägenheten av att man i utbildningen av de handikappade eleverna strävar efter att stärka elevernas samhörighet med och att föra eleverna in i samhället. Ett led i denna strävan har varit att i möjligaste mån placera handikappade elever i den allmänna skolan. Då så ansetts möjligt har även specialskolklasser lokalmässigt integrerats i grundskolenheter.

Hur långt integreringen av de handikappades utbildning i det allmänna skolväsendet skall gå är en avvägningsfråga. För blinda och döva barn innebär handikappet avsevärda svårigheter vid inhämtande av de kunskaper och färdigheter, som skolundervisningen skall meddela. Det ställs särskilda krav på pedagogiska metoder och på pedagogiska och tekniska hjälpmedel. Handikappen medför stora kommunikationssvårigheter. För att möta och övervinna dessa behövs tekniska hjälpmedel. Även vid relativt lindriga syn- och hörselskador uppstår svårigheter. Dessa ökar med handikappets svårighetsgrad för att bli störst vid total blindhet respektive total dövhet.

Ett uttryck för det förhållandet att svårighetsgraden i den pedagogiska uppgiften växer med handikappet är att skolplikten i specialskolan är ett år längre än i grundskolan. Ett annat uttryck därför är att utbildningstiden för specialskolans lärare är längre än för speciallärare inom grundskolans specialundervisning för syn- och hörselskadade. Även om specialskolan har särskilda pedagogiska problem till följd av elevernas svåra handikapp, så har den dock mycket gemensamt med grundskolan. Sannolikt bör därför såväl specialskolans lärare som grundskolans lärare – och då främst speciallärarna – ha utbyte av närmare kontakter med varandra.

Specialskolan har under det senaste decenniet fått ökade resurser både för undervisningen och för elevvården. Även grundskolans specialundervisning för syn- och hörselskadade har utvecklats kvantitativt och kvalitativt. Totalt har således förutsättningarna för syn- och hörselhandikappade barn och ungdomar förbättrats.

Strävan att inrätta externa klasser av specialskolan och individuellt integrera specialskolelever i grundskolklasser liksom att i högre grad utnyttja syn- och hörselklasser torde i första hand ha sin grund i sociala

skäl. Man har velat bevara och utveckla de handikappade barnens kontakt med föräldrar och syskon. Man har velat bryta gruppisolering och skapa kontakt med andra grupper barn och ungdom. En annan sida av samma problem är att öka kunskapen bland andra grupper i skolan – och även i samhället i övrigt – om dessa handikappades problem, för att på detta sätt om möjligt öka förståelsen och bygga upp ny gemenskap. Naturligtvis har denna utveckling inte varit problemfri. Den allmänna uppfattningen bland de initierade synes dock vara att man gjort framsteg och vunnit fördelar på den sociala sidan. Inom högstadiet har man även vunnit ökade valmöjligheter för eleverna.

Undervisningssituationen är annorlunda för de handikappade elever som undervisas inom grundskolans specialundervisning än för eleverna i specialskolan, såväl i interna som i externa klasser. När det gäller den sociala skolsituationen finns det med hänsyn till integrationsgraden en kedja av olikheter från klassen i specialskolenheten över extern klass, individuell integrering i grundskolklass och specialklass till samordnad specialundervisning i grundskolan. Avsikten med detta differentierade skolorganisatoriska utbud är att erbjuda skolsituationer som så nära som möjligt anknyter till den enskilda elevens förutsättningar, som bl. a. beror av handikappets svårighetsgrad. För att rätt kunna utnyttja systemets fördelar för den enskilda eleven behövs smidiga samarbetsformer mellan de olika enheterna.

De två här aktuella skolformerna har skilda huvudmän. Specialskolan är statlig och grundskolan kommunal. Från skolledare och lärare inom både specialskolan och grundskolan har gjorts gällande att detta förhållande försvårar det nödvändiga nära samarbetet. Den smidighet i handläggningen som är särskilt viktig i många av de ärenden, som aktualiseras i samarbetet inom utbildningen av de handikappade är svår att förena med den formella och avtalsbundna handläggning som är vanlig inom statlig administration.

En annan faktor av betydelse är att specialskolan har ett mer totalt ansvar för sina elever än grundskolan. Den skall inte bara svara för undervisningen och utbildningen. Den har även ett ansvar för elevernas boende och deras fritid. Grundskolans ansvar för eleverna inom den här aktuella specialundervisningen gäller i huvudsak elevernas skoldag. Ett strikt ansvar för deras boende och fritid kan inte tolkas in i skolförfattningarna.

Synklasser förekommer endast i de tre största kommunerna. Hörselklasser finns i ett trettio-tal större kommuner. Dessa rekryteras i huvudsak med elever från den egna kommunen. Möjligen finns även inom andra kommuner syn- och hörselskadade elever, som lämpligen borde undervisas i syn- och hörselklass, men som hittills inte kunnat erbjudas sådan undervisningsform.

Specialskolenheterna är små. Som följd härav blir även de administrativa enheterna små och odifferentierade. Ledningen för specialskolenheter har framhållit fördelarna av att kunna betjänas av en mer utvecklad skoladministration. Tanken har härvid närmast gått till den kommunala skoladministrationen i den kommun, där specialskolenheten

är belägen. Departementschefens uttalande i 1972 års statsverksproposition att man borde överväga om de särskilda styrelserna i specialskolan skulle ersättas av skolstyrelserna i respektive värdkommun har emellertid hittills inte lett till någon åtgärd.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att det tycks vara en samfällid uppfattning inom specialskolan och grundskolan, att resurserna för de syn- och hörselskadade eleverna avsevärt förbättrats inom båda skolformerna. Kommunikationerna mellan dem som på olika nivåer inom de två skolformerna arbetar med och för de handikappade eleverna försvåras emellertid genom det splittrade huvudmannaskapet. Detta motverkar en önskvärd total samordning av resurserna, vilken skulle kunna göra skolan än bättre för alla elever.

4.6 Tänkbara åtgärder för att förbättra samordningen

I ett läge där det synes råda samstämmighet om önskvärdheten – för att inte säga nödvändigheten – av bättre kommunikation och samordning mellan specialskolan och grundskolan till de handikappade elevernas bästa, gäller frågan vilka åtgärder som lämpligen bör vidtas.

Dåvarande chefen för utbildningsdepartementet uttalade 1972 i anledning av en framställning från SÖ, så att man borde överväga att låta skolstyrelserna i respektive värdkommun ersätta de särskilda styrelserna i specialskolan. Det borde enligt departementschefen underlätta en lokal-mässig samplanering och en organiserad resurssamverkan. Däremot ställde han sig avvisande till en förändring av huvudmannaskapet för specialskolan.

Ett förverkligande av departementschefens tankegång innebär således att den kommunala skolstyrelsen skulle inträda som styrelse för den statliga specialskolenheten inom kommunen liksom för externa klasser av specialskolenheten förlagda inom annan eller andra kommuner. Om inga förändringar i övrigt genomförs skulle skolstyrelsen fylla de funktioner och överta de befogenheter som enligt specialskolstadgan tillkommer styrelsen för specialskolenhet. Eftersom ledningen av varje skolenhet enligt 5 § specialskolstadgan utövas av en styrelse och rektor, synes stadgan i detta fall böra ändras så att specialskolor liksom andra skolor i kommunen kommer att sortera under skolchefen, som normalt har ledningen av det centrala skolkansliet.

En gemensam styrelse skulle kunna underlätta en organiserad resurssamverkan. Men det torde endast lösa en del problem om det under styrelsen alltjämt skulle finnas två ledningsorganisationer eller om verksamheten skulle regleras av två skolstadgor. Naturligtvis är det möjligt att gå vidare på denna väg. Genom ändringar i specialskolstadgan kan man genomföra en gemensam ledningsorganisation under skolstyrelsen, förenkla samverkansformerna mellan den lokala skolorganisationen och de externa klasserna etc. Det förefaller både möjligt och lämpligt att

införa specialskolans särbestämmelser i skolstadgan och därigenom underlätta en samordning.

I samband med prövningen av ansvarsfördelningen mellan staten och kommunerna beträffande skolan kan det emellertid vara motiverat att också överväga en längre gående samordning mellan grundskolan och specialskolan. Den senare skall enligt gällande bestämmelser meddela undervisning och utbildning enligt mål och riktlinjer för grundskolan för en grupp handikappade elever. Även timplaner och kursplaner för grundskolan skall tillämpas med de ändringar som föranleds av elevernas handikapp. Målet för specialskolan är således i princip detsamma som för grundskolan.

Skillnaden i huvudmannaskap för grundskolan och specialskolan kan således inte återföras på någon principiell skillnad mellan de två skolformerna. Det väsentliga skälet för det statliga huvudmannaskapet för specialskolan torde vara en kvantitetsfråga. För hela landet behövs endast ett fåtal specialskolenheter. Det har ansetts rationellare att samla dessa få skolenheter under en huvudman, staten. Ekonomiska skäl har säkerligen också haft stor inverkan på beslutet.

Som framgår av den tidigare redovisningen, undervisas ett större antal syn- och hörselskadade barn inom grundskolan än inom specialskolan. Visserligen föreligger en skillnad i handikappgraden och därav föranledda väsentliga metodiska och pedagogiska skillnader i undervisningen. Men ett nära och intimt samarbete mellan specialskolundervisningen och specialundervisningen för syn- och hörselskadade inom grundskolan kan ändå anses vara till fördel för de handikappade barnen. Det kan därför vara motiverat att närmare undersöka förutsättningarna för en kommunalisering av specialskolan eller dess inordnande i grundskolan.

Fr. o. m. 1974 ger varje kommun tillräckligt underlag för fullständig grundskola. Av kommunikationstekniska skäl förekommer emellertid ett visst utbyte över kommungränserna, så att barn som har avsevärt lättare att komma till en skola i grannkommunen än i den egna kan fullgöra sin skolplikt i grannkommunen. Frånsett dessa undantag har i princip varje medborgare inom grundskolans upptagningsområde möjlighet att i vanlig kommunaldemokratisk ordning påverka skolverksamheten inom de ramar, som lagstiftningen ger för kommunens kompetens inom skolområdet. Eftersom specialskolenheter kommer att finnas endast i ett fåtal kommuner, ges inte motsvarande allmänna demokratiska medborgarinflytande beträffande dessa vid ett kommunalt huvudmannaskap. Å andra sidan finns inte heller motsvarande inflytande vid nuvarande styrelseform. Vissa möjligheter till föräldrainflytande har givits genom specialskolans bestämmelser (58 §) att representant för föräldraförening bör beredas tillfälle att närvara vid styrelsens sammanträden.

4.7 Förändringar som följd av kommunalt huvudmannaskap

Vid en kommunalisering kommer specialskolans karaktär av specialundervisning för en grupp barn och ungdom med grava handikapp inom

grundskolan att framstå klarare. Inom grundskolan finns många former av specialundervisning för elever med olika handikapp. Specialskolans elever avviker från syn- och hörselskadade elever, som får specialundervisning i grundskolan, inte genom arten av sitt handikapp utan genom graden. Det rör sig om ett begränsat antal elever, vilket medför att undervisningen kan ordnas endast på ett fåtal orter, om kostnaderna inte skall bli orimligt stora och om elevgruppens och enskilda elevers behov av samlade insatser från medicinsk, teknisk och pedagogisk expertis skall kunna tillgodoseas.

Vid en kommunalisering är det naturligt att de nuvarande specialskolenheterna inordnas under skolstyrelsen i de kommuner, där enheterna finns. Skolstyrelsens uppgifter och befogenheter bör bli desamma som beträffande grundskolan i övrigt.

Vid kommunalt huvudmannaskap kommer specialskolenheterna att bli delar av en större skolförvaltning. I den situationen måste frågan om hur administrativa och skolorganisatoriska uppgifter skall fördelas mellan det centrala skolkansliet och ledningen för specialskolenheten undersökas.

En intressant fråga gäller de externa klassernas inlemmande i det kommunala skolsystemet. Skall de ställas under skolstyrelsen i den kommun, inom vilken den externa klassen är en filial? Hur skall relationerna mellan specialskolenhet och extern klass samt respektive skolstyrelser lösas, om organisationsformen specialskolenhet med extern klass bibehålls?

På sikt kan frågan om lokalmässig integrering av nuvarande specialskolenheter med andra grundskolenheter aktualiseras på motsvarande sätt som nu sker med de externa klasserna. I det perspektivet kan specialskolenheter som administrativa enheter ställas under diskussion. Förutom att eleverna garanteras en adekvat undervisning måste det väsentliga vara goda arbetsmöjligheter för den pedagogiska ledningen och all personal.

Specialskolan är utbyggd till en omfattning, som anses motsvara behovet för den överblickbara framtiden. Vissa specialskolenheter har hela landet som elevområde. För undervisningen av de hörselskadade är landet uppdelat i fem upptagningsområden. Även vid en kommunalisering blir en indelning i elevområden för denna undervisning nödvändig.

Vill man trygga en adekvat undervisningsform för barn som lämpligast undervisas i hörselklass oavsett var de bor, behövs en indelning i elevområden även för denna form av specialundervisning. Sannolikt kommer en del kommuner att ha otillräckligt elevunderlag även för vissa andra former av specialundervisning, och en samverkan mellan två eller flera kommuner blir erforderlig för att lösa uppgiften. Någon motsvarande utbyggnad av synklasser torde dock inte erfordras, eftersom skolsvårigheter för en elev med lindrigare synhandikapp i stor utsträckning kan avhjälpas genom resursinsatser inom den vanliga klassens ram.

Eftersom elevområdena för grundskolan i huvudsak kommer att sammanfalla med kommunerna, kan det anses naturligt att kommunerna själva i framtiden beslutar om elevområdena. De frågor om specialundervisningen inom grundskolan som berörts ovan är viktiga, men de är ändå

detaljer beträffande elevområdesindelningen för grundskolan, som bör kunna lösas genom frivillig samverkan mellan kommunerna. Regionerna för de undervisningsuppgifter som nu fylls av specialskolan måste bli stora. Med hänsyn härtill kan det dock övervägas om beslutanderätten när det gäller regionindelningen liksom beträffande lokaliseringen bör kvarligga hos staten.

Fråga om barns rätt till undervisning i specialskola prövas nu av styrelsen för den skolenhet, vid vilken barnet är elev. Beträffande extern elev prövas frågan av styrelsen för den skolenhet, som enligt skolöverstyrelsens bestämmande skall ha ledningen av den externa klassen. Fråga om uttagning till specialundervisning i grundskola avgörs av rektor. Om rektor och elevens föräldrar är av olika uppfattning om lämplig åtgärd, skall emellertid ärendet hänskjutas till skolstyrelsen för avgörande. Här avsedda beslut av specialskolas styrelse och av kommuns skolstyrelse kan överklagas hos länskolnämnd.

Vid kommunalt huvudmannaskap för den nuvarande specialskolan bör reglerna för uttagning till olika former av specialundervisning för syn- respektive hörselskadade samordnas. Beslut om hur den handikappade elevens skolutbildning skall fullgöras kan komma att strida mot föräldrarnas önskemål. Bl. a. med hänsyn härtill måste rättssäkerheten ägnas uppmärksamhet. Varje beslut måste grundas på tillfredsställande utredning. Liksom nu måste någon form av besvärsmöjlighet finnas. Specialskolan har ansvar inte bara för elevens undervisning utan även för boende och fritid. Vid en kommunalisering bör detta ansvar övergå på den kommun, inom vilken skolenheten ifråga är belägen beträffande de elever som inte bor i föräldrahemmet. Det är önskvärt att värdkommunen får ett liknande vidgat elevansvar även för elever i syn- och hörselklasser, om dessa elever i några fall inte kan bo i hemmet.

Övriga skolsociala funktioner för här aktuella elevgrupper bör samordnas med elevvården i övrigt inom kommunen. Eleverna bör även — i den utsträckning de kan utnyttja dem — ha tillgång till övriga fritidsaktiviteter, som står öppna för barn och ungdom i kommunen.

Specialskolans skolläda och lärare samt övrig personal får samma arbetsgivare som grundskolans. Detta bör stärka samhörighetskänslan, vilket bör kunna verka utvecklingsfrämjande för all personal och därmed även för skolverksamheten.

Personalens fortbildning är viktig och måste ägnas uppmärksamhet. Viss samordning i fortbildningen med andra personalgrupper bör kunna vara till fördel för samtliga. Att lärare och annan personal för de svårare handikappade eleverna har speciella behov av fortbildning måste dock kontinuerligt beaktas.

Det pedagogiska utvecklingsarbetet inom området måste tryggas även under ett förändrat huvudmannaskap för skolformen. På de enskilda skolenheterna kan samverkan mellan kolleger inom olika avsnitt av den samlade skolverksamheten innebära en viss stimulans för alla parter. Centralt kommer ansvaret även i fortsättningen att vila på skolöverstyrelsen.

Undervisningen av synskadade och hörselskadade kräver speciella

läromedel. Läromedelsutveckling inom dessa områden är nu i betydande omfattning knuten till enskilda skolenheter. En fortsatt aktiv läromedelsutveckling måste tryggas. Ansvaret härför bör bäras av staten.

SSK:s arbete skall bl. a. inriktas på att öka kommunernas inflytande över och ansvar för skolverksamheten i den egna kommunen. Det statliga regelsystemet bör begränsas. Samma riktlinjer bör rimligen gälla även för specialskolan vid ett eventuellt kommunalt huvudmannaskap för denna. Resurser måste dock tryggas för de gravt handikappade elevernas behov.

För närvarande finns en särskild specialskolstadga. Behovet av en sådan kan ifrågasättas vid en samordning med grundskolan under kommunalt huvudmannaskap. Grundläggande bestämmelser om rätt för handikappade att få för dem avpassad undervisning – och skyldighet att motta den – bör även i fortsättningen finnas i skollagen. Erforderliga stadgemässiga bestämmelser rörande handikappundervisning bör kunna införas i skolstadgan.

Liksom hittills bör läroplan för grundskolan gälla. I denna skall dock de jämkningar och anpassningar i övrigt göras som motiveras av elevernas särskilda handikapp.

4.8 Statsbidragets utformning

Särskilt angeläget vid en förändring av huvudmannaskapet är att även för framtiden trygga tillfredsställande resurser för undervisningen och utbildningen av svårt syn- och hörselskadade.

Specialskolans elever måste på grund av handikappets karaktär undervisas i mycket små grupper. Undervisningen kräver tekniska hjälpmedel. Kostnaderna för hjälpmedel och läromedel blir höga per elev. Boende och övrig social omvårdnad medför betydande utgifter. De samlade skolkostnaderna per elev blir därför mångdubbelt högre än i grundskolan.

Om eleverna i specialskolan vore jämnt fördelade i förhållande till totala elevantalet i grundskolan i landets samtliga kommuner, skulle statens bidrag till undervisningen av dessa elever kunna inbakas i ett allmänt skolbidrag per elev till kommunerna. Hemortskommunerna fick sedan i sin tur ersätta värdkommunerna.

Som framgår av nulägesbeskrivningen är emellertid specialskoleleverna ojämnt fördelade på landets kommuner. Av 167 elever vid Birgittaskolan i Örebro hösten 1973 var 101 hemmahörande i Örebro län. Av dessa bodde 97 i föräldrahemmet, vilket innebär att de med få undantag hörde hemma i Örebro kommun. Detta hör samman med att föräldrar till svårt syn- eller hörselskadade barn i stor omfattning flyttar till den ort, där barnen kan få lämplig undervisning. Mycket talar för att denna flyttningsbenägenhet kommer att bestå.

Såväl pedagogiska som organisatoriska skäl talar för att statsbidraget till nuvarande specialskolundervisning vid en kommunalisering särbehandlas från statsbidraget till grundskolan i övrigt. Detta understryks också av

att statsbidraget till denna specialskolundervisning måste beakta andra kostnader än vad som gäller för grundskolan, som t. ex. för läromedel, elevvård och boende. Det kan måhända finnas skäl att även pröva en viss samordning av statsbidraget till särskilda syn- och hörselklasser med statsbidraget för den undervisning som nu inryms i specialskolan.

5 Särskolan

5.1 1946 och 1951 års sinnesslövsutredningar

I ett i december 1948 avgivet betänkande (SOU 1949: 11) lade 1946 års sinnesslövsutredning fram förslag till lag om vård och undervisning av sinnesslöa. Lagen avsåg såväl de "bildbara" sinnesslöa barnen som de vuxna "bildbara" och "obildbara" av alla åldrar.

Beträffande huvudmannaskapet innebar förslaget att landstingen och städerna utanför landsting skulle vara huvudmän för all sinnesslövsvård med undantag av vården av komplicerade och svårskötta bildbara och obildbara sinnesslöa, vilka även i fortsättningen skulle beredas vård på statliga anstalter. Om genom överenskommelse med enskild anstalt visst antal sinnesslöa omhändertogs på tillfredsställande sätt, skulle huvudmannen i motsvarande mån kunna befrias från skyldighet att anordna vårdplatser. Utredningen förutsatte emellertid att huvudparten av de enskilda anstalterna skulle avvecklas så snart omständigheterna medgav det.

Principiella invändningar mot utredningens förslag i huvudmannaskapsfrågor gjordes av bl. a. landstingsförbundet, som ansåg att sinnesslövsvården i sin helhet var en statlig uppgift, och dåvarande Svenska stadsförbundet, som hävdade att landstingens uppgifter borde begränsas till de bildbara sinnesslöa och att staten borde svara för åtminstone de obildbara sinnesslöa.

Redan två år senare tillsattes en ny utredning.

1951 års sinnesslövsutredning konstaterar i ett 1952 avgivet betänkande (stencil) med förslag till lag om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna beträffande huvudmannaskapet, att det redan i direktiven fastslagits att landstingen borde ha det primära ansvaret för undervisningen och vården av de psykiskt efterblivna med det undantaget, att staten alltjämt borde svara för de svårskötta samt efterblivna med komplicerat lyte och vissa därmed jämförliga kategorier. Utredningen tillägger:

"Man kan svårigen tänka sig att överföra hela denna vårdgren till staten. För de s. k. bildbaras del har detta ifrågasatts endast i ett par yttranden över 1949 års betänkande och då närmast som en principståndpunkt. I fråga om detta klientel har ju på grundval av 1944 års lag landstingen redan byggt upp en omfattande skol- och anstaltsorganisation och hos många landsting torde ha samlats värdefulla erfarenheter på detta

undervisnings- och vårdområde. Det ansluter sig också naturligt till den psykiska barna- och ungdomsvården, där flera landsting med statligt stöd tagit på sig viktiga uppgifter och som avses skola ytterligare utbyggas i landstingens regi. Den centralisering, som måste följa av att sinnesslövrården förstatligades skulle bryta denna anknytning och göra onyttigt mycket av det förtjänstfulla arbete, som landstingen nedlagt på centralanstalterna. Det torde för övrigt i nuvarande läge knappast kunna komma ifråga att låta staten övertaga ett nytt stort vårdområde. Såsom 1946 års sakkunniga uttalat skulle det då kunna befaras, att den nödvändiga utbyggnaden av anstaltsorganisationen icke skulle kunna åvägbringas inom rimlig tid. Mot ett förstatligande talar jämväl att det här delvis rör sig om en skolorganisation, som i viss mån och särskilt då det gäller externaten kan betecknas som en utbyggnad av den vanliga folkskolan för ett speciellt klientel. Folkskoleväsendet är ju sedan gammalt i vårt land i första hand en kommunal angelägenhet.”

I huvudsak på dessa skäl förordade 1951 års utredning, att ansvaret för att de psykiskt efterblivna får den undervisning och den vård de behöver genom ett uttryckligt stadgande åläggs landstingen och städerna utanför landsting. Utredningen underströk emellertid, att därmed inte var sagt att landstingen skulle svara för någon större del av kostnaderna eller att de ensamma skulle vara huvudmän för skolor och anstalter. Beträffande det faktiska huvudmannaskapet och frågan om de enskilda anstalternas ställning ansåg utredningen i motsats till 1946 års sakkunniga icke att dessa anstalter efter en övergångstid skulle avvecklas. Som skäl härför återopades bl. a. att vården av vissa kategorier efterblivna i många fall lika bra eller bättre handhas på små och specialicerade enskilda vårdhem och skolor än på storlandstingsanstalter. Särskilt åsyftades anstalter som drivs av organisationer eller sammanslutningar med speciellt intresse för och erfarenhet av denna vårdgren.

Utredningen föreslog en lagfäst skyldighet för landstingen att uppgöra planer för ordnande av vårdområdet. I planerna skulle upptas erforderligt antal skol- och vårdplatser på kommunala och enskilda anstalter. Även organ för öppen vård skulle upptas i planen. Det skulle åvila landsting att anordna och driva de särskolor och vårdanstalter som upptogs i planen, i den mån annan inte drog försorg därom. Även för i planen upptagna enskilda skolor och anstalter borde ett ekonomiskt ansvar i andra hand åvila landstingen.

I proposition 1954: 26 med förslag till lag om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna anförde departementschefen i fråga om huvudmannaskapet bl. a. följande (sid. 72–73):

”I denna del har 1951 års utredning icke gjort några mera ingående överväganden. I dess direktiv uttalade nämligen min företrädare, att frågan om huvudmannaskapet torde kunna lösas enligt de riktlinjer, som föreslagits av 1946 års sakkunniga, dvs. genom att lägga ansvaret för all sinnesslövråd – utom vården av asociala och svårskötta – på landstingen. Redan härigenom skedde alltså ett visst ställningstagande i frågan och avvisades den remisskritik, som bl. a. från landstingsförbundets sida riktats mot sistnämnda förslag med yrkande att staten borde åtaga sig huvudmannaskapet för all sinnesslövråd. Enligt min mening vore det också föga lämpligt, om staten nu skulle taga på sig en uppgift, som

statsmakterna redan 1944 beslutat skulle till väsentlig del åvila landstingen och beträffande vilken dessa även i övrigt redan gjort betydande insatser. Som jag tidigare framhållit finns ju över 90 procent av skolplatserna och närmare 50 procent av vårdplatserna för de här avsedda efterblivna på landstingens anstalter. Skulle staten övertaga dessa, måste detta innebära en centralisering och kanske även en byråkratisering av en vårdgren, där just en lokal anknytning och lokala initiativ bör ha ett särskilt värde. Av olika skäl torde man vidare knappast kunna räkna med att den nödvändiga upprustningen av sinnesslövärderna skulle ske lika snabbt i statens som i landstingens regi. Landstingen har ju sina viktigaste uppgifter på sjukvårdens och andra sinnesslövärderna i viss mån närstående vårdområden. Fördelad på de olika landstingen torde denna reform kunna genomföras i snabbare takt och med en bättre lokal anpassning än om statsmakterna centralt skulle ta på sig denna uppgift. I den mån som kraven på ett statligt huvudmannaskap för vårdfallen bygger på uppfattningen, att endast staten kan driva de stora anstalter med vidsträckt upptagningsområden, som man menar bör finnas för deras vård, kan dessa krav visserligen synas ha ett visst berättigande. Men det är å ena sidan icke givet att anstalterna lämpligen bör göras så stora, och å andra sidan tänkbart med ett samarbete mellan flera landsting för anläggande och drift av dessa vårdhem. I princip har man icke heller vid remissbehandlingen av den senaste utredningens betänkande haft något att erinra mot att landstingens huvudmannaskap fastslås i lag. De erinringar som gjorts har kommit från landstingskommunalt håll och mera hänfört sig till kostnadsfördelningen mellan stat och landsting vid ett landstingskommunalt huvudmannaskap än till principfrågan. Även för min del vill jag därför tillstyrka förslaget. Jag förordar alltså att landstingen genom ett uttryckligt stadgande ålägges att svara för att de efterblivna, som skall falla under lagen, får undervisning och vård enligt vad där stadgas. Undantag bör dock göras för den sinnesslövärd, som redan ligger i statens händer, dvs. vården av vissa asociala och svårskötta efterblivna.”

Departementschefen anslöt sig även till förslaget att enskilda anstalter som kunde godtas borde bibehållas och upptas i landstingens planer.

Med hänsyn till betydelsen av en utbyggnad av externatskolorna framhöll departementschefen vikten av att landstingen hade kontakt med skolstyrelserna i tätorterna inom landstingsområdet, när planerna för undervisning och vård av psykiskt efterblivna förbereddes.

Regeringens förslag i huvudmannaskapsfrågan bifölls av riksdagen (riksdagsskrivelse 1954: 239).

5.2 Lagen om omsorger om psykiskt utvecklingsstörda

I maj 1960 anhöll riksdagen (riksdagsskrivelse 1960: 342) om en översyn av lagen om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna. En översyn hade även aktualiserats från kommunalt håll och av enskilda sammanslutningar. Utredningen uppdrogs 1961 åt mentalsjukvårdsberedningen men överflyttades senare på en särskild sakkunnig. Utredningsmannen överlämnade i början av 1966 betänkandet (SOU 1966: 19) Omsorger om psykiskt utvecklingshämmande.

Av grundläggande betydelse för utredningen var den huvudmannaskapsreform på mentalvårdens område som beslutats av 1963 års riksdag.

Enligt detta beslut skulle landstingen fr. o. m. 1967-01-01 bl. a. överta ansvaret för den undervisning och vård av psykiskt efterblivna, som staten ansvarade för. Från övertagandet undantogs dock undervisning och vård av sådana blinda och döva psykiskt utvecklingsstörda, som skall mottas vid statens blind- och dövskolor.

Utredningen konstaterade, att en särskild lag om psykiskt utvecklingshämmande allttjämt behövs och att huvudmannareformen gör det naturligt att en sådan lag blir tillämplig på alla psykiskt utvecklingsstörda. Landstingen skall vara skyldiga att sörja för dem alla. Särskolplikt skall gälla för alla grupper psykiskt utvecklingshämmande för vilka särskild särskolundervisning med hänsyn till deras utveckling kan anordnas, oavsett var de för tillfället vistas. Beträffande blinda och döva utvecklingshämmande anförde utredningen följande synpunkter (sid. 58–59):

”I fråga om blinda och döva psykiskt efterblivna barn ansågs i samband med huvudmannaskapsreformen (prop. 1963:17 s. 34) att särskilda undervisningsanordningar, dvs. särskilda undervisningsmetoder, behövdes för alla barn med sådana skador, oavsett om de var normalbegåvade eller psykiskt efterblivna. Eftersom staten svarade för blind- och dövundervisningen av normalbegåvade barn undantogs därför även samma undervisning av särskolbarn från landstingens huvudmannaskap. Vi anser däremot, att det i första hand är den psykiska utvecklingshämningen som bör bestämma innehållet i och målet för undervisningen av psykiskt utvecklingshämmande barn med syn- och hörselskada, medan frågan om särskild undervisningsmetod kommer i andra hand. Därför förutser vi en utveckling mot att landstingen övertar ansvaret även för denna undervisning. Emellertid vill vi inte föreslå att en sådan reform genomförs nu, utan vi har grundat våra förslag på statsmakernas beslut år 1963.”

”I nyssnämnda proposition om huvudmannaskapet anfördes att statens undervisningsansvar för ifrågavarande barn – som f. n. gäller tills eleven fyllt 17 år – inte utesluter landstingens ansvar för senare omvårdnad om dem. Enligt vår mening blir ett sådant ansvar i de flesta fall aktuellt. Det är nämligen självklart att en psykiskt utvecklingshämmande, som dessutom har syn- eller hörselskada, behöver minst lika lång undervisning som andra psykiskt utvecklingshämmande, dvs. till 21 eller, i undantagsfall, 23 års ålder. Anledning saknas därför att begränsa skolplikten så som skett i skollagen. Landstingens huvudmannansvar för en psykiskt utvecklingshämmande som gått igenom statlig blind- eller dövskola innebär bl. a. att han, om det behövs, skall beredas fortsatt undervisning eller utbildning.”

Frågan om ett primärkommunalt huvudmannaskap för särskolan behandlades under kapitlet specialmotivering för lagförslaget på följande sätt (sid. 152):

”Från en del håll har önskemål uttalats om att särskolan skall samordnas med den allmänna skolan och läggas under primärkommunalt huvudmannaskap. Vi anser en sådan uppdelning olämplig redan av det skälet att de nuvarande primärkommunerna i allmänhet inte är tillräckligt stora för att ge underlag för omsorgerna om de psykiskt utvecklingshämmande och att de nya kommunblocken inte heller ger tillräckligt underlag. Då det inte ingår i vårt utredningsuppdrag att ompöva huvudmannaskapet för omsorgerna om de psykiskt utvecklingshämmande, anser vi oss emellertid inte behöva närmare utveckla vår ståndpunkt.”

I proposition 1967:142 med förslag till lag angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda konstaterade departementschefen bl. a. att flera remissinstanser ansett att huvudmannaskapet för undervisningen av de psykiskt utvecklingsstörda borde flyttas över på primärkommunerna eller att denna fråga borde utredas närmare. Från något håll hade uttalats den meningen att endast den mera teoretiskt betonade delen av undervisningen borde läggas under primärkommunalt huvudmannaskap. Som motivering åberopades i allmänhet det önskvärda i att särskolundervisningen i så hög grad som möjligt integrerades i det allmänna skolväsendet. Å andra sidan hade några remissinstanser, bl. a. Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, bestämt uttalat sig till förmån för fortsatt landstingskommunalt huvudmannaskap.

Enligt departementschefens mening saknades det inte skäl för att huvudmannaskapet för undervisningen av de psykiskt utvecklingsstörda lades på primärkommunerna, som har hand om den allmänna skolorundervisningen. En sådan ordning skulle vara i linje med vad som gäller i fråga om undervisning och vård av de rörelsehindrade barnen. Under senare år hade allt fler externskolor för psykiskt utvecklingsstörda uppförts i anslutning till eller inrymts i vanliga skolor. Erfarenheterna av denna integrering i fråga om skollokaler, som främst gällt den teoretiskt inriktade särskolundervisningen, ansågs i allmänhet mycket goda. Utredningen hade förelagat att man skulle gå vidare på denna väg. Det kunde invändas, att det var opraktiskt att en del av en skola löd under en huvudman och en annan del under en annan huvudman. Det lät sig också sägas att tillgängliga lokal- och personresurser utnyttjades bäst om huvudmannen var densamme. Ett gemensamt huvudmannaskap skulle kunna underlätta en smidig övergång mellan olika undervisningsformer och därmed främja den allmänna målsättningen att varje barn skulle få den undervisning det behövde och kunde tillgodogöra sig.

Emellertid fann departementschefen att skälen för fortsatt landstingskommunalt huvudmannaskap för särskolundervisningen vägde tyngre. Landstingskommunerna hade en organisation på området som i det stora hela visat sig fungera väl. Det syntes mindre välbetänkt att överge denna för den primärkommunala skolorganisationen i ett läge då den sistnämnda var starkt engagerad i stora nydaningsuppgifter på den allmänna skolans område. Skolenheterna för det klientel som det här gällde krävde stora upptagningsområden. Detta gällde särskilt de kategorier som landstingskommunerna övertog ansvaret för från staten den 1 januari 1967. För dessa kategorier behövdes regionindelning, dvs. upptagningsområden som bestod av flera landstingskommuner. Det kunde i något fall tänkas att hela landet borde utgöra en region. Att under sådana förhållanden föra över huvudmannaskapet från en större geografisk enhet till en mindre föreföll inte lämpligt.

Härtill kom att de psykiskt utvecklingsstörda i särskilt hög grad behövde omsorger av flera olika slag, undervisning, vård, bostad m. m. Ett gemensamt huvudmannaskap för alla dessa omsorger med en samlad överblick över hela fältet innebar då bestämda fördelar. Detta blev särskilt accentuerat om man, som utredningen föreslog, strävade efter att

göra gränsen mellan undervisning och vård mindre markerad. Det var vidare ännu så länge i viss mån oklart hur långt den lokalmässiga integreringen av särskolundervisningen med den allmänna skolundervisningen lämpligen borde drivas. Någon uppdelning av huvudmannaskapet, så att primärkommunerna tog hand om den teoretiskt betonade särskolundervisningen, som ligger närmast den allmänna grundskolans verksamhet, medan återstoden av undervisningsverksamheten stannade hos landstingskommunerna, kunde departementschefen inte förorda.

Ett landstingskommunalt huvudmannaskap borde inte behöva medföra någon risk för pedagogisk isolering av särskolundervisningen, om man höll fast vid den gemensamma målsättningen att varje barn skulle få den undervisning som det kunde tillgodogöra sig och tog till vara de integrationsmöjligheter som erbjöd sig. Undervisningstekniska landvinningar inom det allmänna skolväsendet borde självfallet oberoende av huvudmannaskapet tillgodoföras särskolundervisningen i den mån det var möjligt med hänsyn till denna undervisnings speciella karaktär. Lärarutbildningen borde så långt det gick vara gemensam för grundskolans specialundervisning och särskolan. Departementschefen erinrade om att särskolorna liksom det allmänna skolväsendet står under tillsyn av skolöverstyrelsen. Han ansåg sig kunna förutsätta, att landstingskommuner och primärkommuner utan särskild författningsreglering kom att samarbeta så att tillgängliga resurser blev utnyttjade på bästa sätt. Särskilt viktigt var det att en elev smidigt och snabbt kunde flyttas över från allmän grundskola till särskola och vice versa, när det var pedagogiskt motiverat.

Departementschefen förutsatte emellertid (sid. 109), att en omprövning av huvudmannaskapet kunde bli aktuell:

”Om jag alltså stannar för att nu förorda ett fortsatt landstingskommunalt huvudmannaskap för särskolundervisningen, vill jag emellertid för den skull på intet sätt utesluta, att utvecklingen på längre sikt kan tänkas böra gå mot ett primärkommunalt huvudmannaskap på detta område, sedan de reformer i fråga om den allmänna undervisningen, som nyligen beslutats eller är aktuella, genomförts och stabiliserats. Det är också sannolikt, att primärkommunerna successivt kommer att bli större och därigenom bättre ägnade att bära upp huvudmannaskapet för verksamhet med stora upptagningsområden. Jag är angelägen att inte över hövan binda den framtida utvecklingen när det gäller huvudmannaskapet för undervisningen av psykiskt utvecklingsstörda. Jag vill redam nu förutskicka, att den nuvarande möjligheten att överlåta ledningen av särskola till lokal skolstyrelse enligt mitt förslag kommer att bibehållas och utvidgas.”

I fråga om huvudmannaskapet för undervisningen av blinda och döva psykiskt utvecklingsstörda barn ansåg departementschefen att statem tills vidare allttjämt borde svara för undervisningen i specialskola i åldrarna 7–17 år. När det gäller undervisningen efter den tioåriga specialsolan, uttalade departementschefen (sid. 110):

”Jag vill för min del slå fast att ungdomar med det dubbla handikapp som består i psykisk utvecklingsstörning och blindhet eller dövhet, givetvis bör ha en skolplikt som sträcker sig lika långt som för de embart

utvecklingsstörda eller till 21 eller i vissa fall 23 års ålder. För undervisning av blinda och döva krävs speciell metodik och särskilda resurser, samtidigt som psykisk utvecklingsstörning hos en elev självfallet också är av största betydelse för hur undervisningen av eleven bör bedrivas. De psykiskt utvecklingsstörda som också är blinda eller döva utgör en mycket liten grupp. Man måste enligt min mening söka undvika att splittra de särskilda undervisningsresurser som behövs för denna grupp. Sådana resurser finns nu i huvudsak inom den statliga specialskolan. Med hänsyn till det sagda anser jag, att staten tills vidare bör svara även för undervisningen av blinda eller döva särskolpliktiga i åldrarna över 17 år. Man får emellertid vara öppen för att resultatet av de överväganden, som jag nyss nämnde, kan ge anledning till en omprövning av detta ställningstagande. Att således den statliga specialskolan skall ha hand om undervisningen och utbildningen även av blinda och döva utvecklingsstörda över 17 år hindrar inte, att annan huvudmans pedagogiska resurser efter avtal mellan staten och denne utnyttjas för verksamheten, när det är lämpligt.”

Beträffande gränsdragningen mellan det statliga och landstingskommunala huvudmannaskapsområdet i fråga om undervisningen av psykiskt utvecklingsstörda heter det i propositionen (sid. 110):

”Till specialskolan bör hänföras de, som på grund av syn- eller hörselskada inte kan undervisas i särskola. Med detta åsyftar jag inte någon ändring i princip av vad som f. n. tillämpas i fråga om gränsdragningen mellan det statliga och det landstingskommunala ansvarsområdet, när det gäller undervisningen av blinda och döva psykiskt utvecklingsstörda i åldrarna 7–17 år. En motsvarande gränsdragning kommer att gälla även för åldrarna över 17 år. De syn- och hörselskadade skall alltså i största möjliga utsträckning undervisas i särskolan, och endast när detta på grund av syn- eller hörselskadan inte är möjligt skall de hänvisas till den statliga specialskolan. Där skall de stanna endast så länge de fortfarande är oförmögna att följa undervisningen i särskolan.”

Andra lagutskottet anförde i utlåtande 1967: 67 angående samordning av särskolundervisning med grundskolan (sid. 73):

”Såväl den utredning, vars förslag ligger till grund för lagförslaget, som flertalet remissinstanser, vilka yttrat sig i frågan, har framhållit de fördelar som i olika hänseenden står att vinna vid en samverkan mellan särskolans teoretiska undervisning och undervisningen i den allmänna grundskolan. Mot bakgrunden härav delar utskottet departementschefens uppfattning, att man i så stor utsträckning som möjligt bör ordna denna del av särskolundervisningen i anslutning till grundskolenhet. I fråga om samordningen av träningsskolan, som kommer att innefatta elever med relativt låg intelligenskvot och med ett särpräglat beteende, bör man däremot, likaledes i enlighet med vad departementschefen anfört, genom lämpligt anordnad försöksverksamhet söka skaffa sig de erfarenheter på området som man nu saknar, innan man tar ställning till frågan om framtida integration.”

Om möjligheten att överlåta ledningen av särskolan på lokal skolstyrelse anförde andra lagutskottet (sid. 74):

”Utredningen har föreslagit att möjligheten skall tas bort, men detta har mött starkt motstånd från framförallt skolöverstyrelsen och de landstingsfria städerna. Ett närmare studium av remissyttrandena från

städerna visar visserligen att olika organ inom städerna har olika uppfattningar om den nuvarande delegationsmöjligheten bör bibehållas. Det står dock klart att de hittillsvarande erfarenheterna på vissa håll är goda. Utskottet anser att det bör tas hänsyn härtill vid utformningen av lagen så att huvudmän som nu har goda erfarenheter av samarbetsformen inte betas möjligheten att gå vidare på den inslagna vägen. Utskottet vill emellertid understryka, att delegationsmöjligheten bör användas med urskillning. Den bör som hittills främst bli aktuell för de landstingsfria städerna, som är huvudmän för både det allmänna skolväsendet och särskolväsendet."

Utskottet påpekade att överlåtelse till den lokala skolstyrelsen av ledningen för särskolan inte innebar, att landstingskommunen befriades från sitt allmänna ansvar för att de psykiskt utvecklingsstörda i landstingskommunen får undervisning.

Riksdagen biföll departementschefens förslag i huvudmannaskapsfrågan (riksdagsskrivelse 1967: 400).

5.3 Nuläge och väntad utveckling för särskolan

Särskolan har varit föremål för en betydande utbyggnad under den senaste tiden. Enligt skolöverstyrelsens statistik ökade således elevantalet från vårterminen 1971 till vårterminen 1973 med nära 1 300 elever eller med 5,5 procent per år. För femårsperioden 1974–1978 beräknas ökningen bli något mindre eller 3,5 procent per år. Detta framgår av de femårsplaner som upprättats av omsorgshuvudmännen och sammanställts av SÖ. Utvecklingen av antalet elever inom olika utbildningsformer framgår av följande sammanställning:

Antal elever i	71-05-01	73-05-01	78-05-01
Särskolans förskola	1 021	1 101	1 262
Integrerade i vanlig förskola	178	241	455
Grundsärskola	4 259	4 470	4 871
Särskolans träningsklass	2 476	2 615	3 132
Särskolans yrkesskola	1 371	1 886	2 522
Integrerade i vanlig yrkesskola (gymnasieskola)	100	81	123
Särskild undervisning	1 326	1 615	1 791
Totalt	10 731	12 009	14 156

Största elevökningen under den senaste tvåårsperioden redovisas för särskolans yrkesskola (515 elever) och för särskild undervisning (289 elever). För grundsärskolan stannade den årliga ökningen under den senaste tvåårsperioden vid 2,3 procent och beräknas för löpande femårsperiod bli i genomsnitt 1,9 procent.

Av visst intresse i detta sammanhang är även inträffade och väntade förändringar i särskolelevernas boendeformer. Dessa framgår av följande sammanställning:

Antal elever som bor i	71-05-01	73-05-01	78-05-01
Eget hem	5 810	7 133	8 712
Annat enskilt hem	319	410	511
Integrerade elevhem	230	400	1 137
Inackorderingshem	82	122	348
Internat	2 172	1 832	1 235
Vårdhem	2 118	2 112	2 213
Totalt	10 731	12 009	14 156

Antalet boende i vårdhem väntas i stort sett bli oförändrat under de sju år som jämförelsen omfattar. Det innebär att andelen elever i denna boendeform minskar från 19,7 till 15,6 procent. Under två år har de internatboende eleverna minskat med 340. Minskningen beräknas fortsätta, så att deras andel går ned från 20,2 procent av alla särskolelever 1971 till 8,6 procent 1978. De hemmaboende eleverna har ökat med 1 323 på två år. Ökningen väntas fortsätta under innevarande femårsperiod med drygt 300 per år. Anledningen till denna förändring torde främst vara tillkomsten av nya integrerade särskolor. Den procentuellt största ökningen väntas för elever som bor i integrerade elevhem. Andelen elever som bodde utanför institutioner utgjorde 1971 60 procent. Två år senare hade den stigit till två tredjedelar och beräknas 1978 utgöra tre fjärdedelar av samtliga särskolelever.

Skolöverstyrelsens statistik visar även hur antalet klasser i särskolan fördelar sig på organisatorisk typ av skolan. I sammanställningen på nästa sida anges dels antalet klasser våren 1971 och våren 1973 dels av huvudmännen uppskattat klassantal våren 1978.

Sammanställningarna visar klara framsteg för strävandena till lokalintegrering av särskolan med grundskolan mellan 1971 och 1973. Av de uppgjorda planerna fram till 1978 framgår att huvudmännen är inställda på en fortsatt utveckling i samma anda. Längst har man – naturligt nog – nått beträffande grundsärskolan. I maj 1973 var nära 68 procent av alla klasser lokalintegrerade eller inrymda i särskild byggnad i anslutning till vanlig skola. Enligt huvudmännens planer beräknas denna andel 1978 ha ökat till ca 90 procent. För träningskolan är motsvarande siffror 27 respektive 53 procent och för yrkesskolan 24,5 respektive 41 procent.

Parallellt med lokalintegreringens utveckling och minskningen av internatskolornas omfattning har särskolenheter tillkommit i ett ökat antal kommuner. Innevarande läsår finns således särskolor i nära hälften av samtliga kommuner. Särskolenheter kan beräknas tillkomma i ytterligare några kommuner. Men de befolkningsmässigt små kommunerna, som består även efter de nu genomförda kommunreformerna, kan inte bilda underlag för egna särskolor.

Vid lokalmässig integrering av särskolan i grundskolenheter har samarbete i olika former upptagits mellan omsorgsstyrelsen och skolstyrelserna i respektive kommuner. Den i omsorgslagen fastlagda möjligheten för omsorgsstyrelsen att överlåta ledningen av särskolan på skolstyrelsen i kommunen har dock utnyttjats i endast två fall, nämligen i

Skoltyper	71-05-01	73-05-01	78-05-01
<i>Särskolans förskola</i>			
Antal klasser totalt	202	221	233
därav i			
skola vid vårdhem	43	51	54
internatskola	41	38	25
friliggande särskola	96	82	55
särskola i separat byggnad i anslutning till vanlig skola	—	2	4
lokalintegrerad särskola	22	48	95
<i>Grundsärskola</i>			
Antal klasser totalt	482	527	565
därav i			
internatskola	156	109	54
friliggande särskola	62	61	9
särskola i separat byggnad i anslutning till vanlig skola	54	53	40
lokalintegrerad särskola	210	304	462
<i>Särskolans träningskola</i>			
Antal klasser totalt	374	413	457
därav i			
skola vid vårdhem	106	107	84
internatskola	90	89	63
friliggande särskola	101	104	67
särskola i separat byggnad i anslutning till vanlig skola	14	16	31
lokalintegrerad särskola	63	97	212
<i>Särskolans yrkesskola</i>			
Antal klasser totalt	160	245	324
därav i			
skola vid vårdhem	13	23	33
internatskola	75	92	79
friliggande särskola	44	70	80
särskola i separat byggnad i anslutning till vanlig skola	5	8	10
lokalintegrerad särskola	23	52	122

kommunerna Malmö och Göteborg. I Malmö har ledningen av särskolan i dess helhet lagts på skolstyrelsen. I Göteborg har omsorgsstyrelsen kvar ledningen av förskolan och av träningskolor i anslutning till daghem.

5.4 Splittrat huvudmannskap

Den psykiska utvecklingsstörningen växlar från obetydliga störningar till djupgående förändringar. Därav följer också att de speciella åtgärder som behöver sättas in i fråga om undervisning och utbildning och för att stödja undervisningen visar stora variationer för olika grupper och för enskilda individer.

Särskilda omsorger för utbildning tillhandahålls även inom grundskolan. Enskilda elever får stödundervisning och samordnad specialundervisning. Enligt läroplan för grundskolan är hjälpklass och annan likartad specialundervisning avsedd för intellektuellt utvecklingshämmande elever som inte med framgång kan delta i den vanliga skolundervisningen men som inte är i behov av undervisning i särskola. Barn med utvecklingsstörningar undervisas även i skolmognadsklass och i observationsklass. Alla dessa grupper av elever är i behov av vissa omsorger från samhället. Men lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda är inte tillämplig på dem.

Nyssnämnda lag avser enligt dess 1 § psykiskt utvecklingsstörda, som på grund av hämrad förståndsutveckling för sin utbildning eller anpassning i samhället eller i övrigt behöver särskilda omsorger genom det allmännas försorg. Undervisningen av psykiskt utvecklingsstörda, som omfattas av omsorgslagen, meddelas i särskola. För psykiskt utvecklingsstörda, som har svårt att anpassa sig till verksamheten i särskolan, eller för vilket det krävs särskilda anordningar för undervisningen, meddelas specialundervisning i särskolan eller undervisning i specialsärskola. Den som på grund av rörelsehinder eller långvarig sjukdom eller liknande omständigheter inte kan delta i särskolans undervisning skall ha särskild undervisning.

Psykiskt utvecklingsstörd som på grund av komplicerade handikapp i form av syn- eller/och hörselskada inte kan följa undervisningen i särskola skall få undervisning i specialskola.

Ansvar för undervisningen av psykiskt utvecklingsstörda delas således mellan flera skolhuvudmän. Om nedsättningen i de intellektuella funktionerna är av mindre omfattning, har primärkommunerna ansvaret för undervisningen inom grundskolan. Är utvecklingsstörningen mer omfattande så att den faller inom den speciella lagstiftningen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda inträder landstingskommunerna som huvudmän. Om den psykiska utvecklingsstörningen är förenad med grava syn- eller/och hörselskador, blir staten huvudman för undervisningen. Så ser den principiella ansvarsfördelningen ut. I praktiken verkar det dock som om en grupp av gravt utvecklingsstörda barn och ungdomar med svåra syn- och/eller hörselskador kommit i kläm vid tillämpningen.

Genom 1967 års lag angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda utvidgades rätten till undervisning liksom särskolplikten till gravt utvecklingsstörda som tidigare inte varit berättigade till undervisning. I propositionen med förslag till ny lag uttalade departementschefen, att till specialskolan borde hänföras de, som på grund av syn- eller hörselskada inte kan undervisas i särskola. Han åsyftade inte någon ändring i princip av vad som tillämpats ifråga om gränsdragningen mellan det statliga och det landstingskommunala ansvarsområdet. En motsvarande gränsdragning skulle komma att gälla även för blinda och döva särskolpliktiga i åldrarna över 17 år, för vilkas undervisning staten borde svara.

Undervisningen för blinda och dövblinda utvecklingsstörda meddelas vid Ekeskolan i Örebro och för döva vid Åsbackaskolan i Gnesta. Dessa skolor har dimensionerats med hänsyn till behoven av undervisning i

specialskola för blinda och döva för elever från nuvarande grundsärskolan. Inom specialskolan saknas därför resurser för de genom 1967 års lag tillkomna undervisningsberättigade gravt utvecklingsstörda blinda och döva. Landstingskommunerna har i ökande omfattning tagit emot dem i särskolan, som emellertid saknar pedagogiska resurser för denna uppgift. Av en 1970 genomförd inventering framgår det att många har blivit helt utan undervisning.

Enligt en av socialstyrelsen 1970 verkställd inventering av utvecklingsstörda med tilläggshandikapp fanns då 524 synskadade under 21 år, av vilka 75 vid inventeringstillfället fanns i Ekeskolan. Av totala antalet synskadade utvecklingsstörda var 96 under skolåldern, 261 i åldern 7-16 år och 167 över 16 år. Av de 261 eleverna i grundskolåldern fick 56 undervisning på Ekeskolan, medan de flesta var integrerade i särskolan och följde den ordinarie undervisningen där. 46 barn hade särskolan icke nått med sin verksamhet. De allra flesta av dem bodde på vårdhem. Av ungdomarna i yrkesskolåldern återfanns 17 på Ekeskolan, 43 saknade helt sysselsättning, medan 90 undervisades inom särskolan eller hade någon form av sysselsättning.

Vid Ekeskolan finns sedan 1972/73 två träningsklasser för gravt utvecklingsstörda synskadade elever. Men i övrigt är dessa helt hänvisade till särskolan.

Enligt den ovan nämnda inventeringen fanns 73 syn- och hörselskadade utvecklingsstörda elever i särskolpliktig ålder. Av dessa gick 19 på Ekeskolan. Av de återstående undervisades ungefär hälften i särskolans träningskola. Övriga erhöll ingen undervisning.

Antalet utvecklingsstörda med grava hörselhandikapp under 21 år var 206. Dessa fördelade sig med 34 i förskolåldern, 123 i grundskolåldern och 49 över 16 år. Av barnen i grundskolåldern vistades 18 på Åsbackaskolan. Ett mindre antal utvecklingsstörda med hörselskador fick undervisning i de hörselklasser som landstingen i Stockholms och Västernorrlands län ordnat. De flesta fanns dock i särskolans reguljära klasser utan någon specialundervisning för sitt hörselhandikapp. Ett 20-tal hade särskolan inte nått med sin undervisning. Dessa vistades i vårdhem och specialsjukhus med undantag av två, som vistades i föräldrahemmen. Av eleverna i yrkesskolåldern fick cirka hälften undervisning i yrkessärskolan, åtta saknade helt sysselsättning, medan övriga var verksamma i sysselsättningshem eller industriell terapi.

Situationen för de här aktuella barnen och ungdomarna togs upp i motionerna 1972: 495 och 1972: 1085, vilka föranledde en framställning till Kungl. Maj: t. I anledning härav fick SÖ 1972-12-15 i uppdrag att i samarbete med andra berörda myndigheter kartlägga och föreslå åtgärder som fordras för att undervisningsbehovet skall tillgodoses för utvecklingsstörda barn och ungdomar i vissa fall. Utredningen utförs av en särskild arbetsgrupp, BDU-gruppen, som 1974-02-28 lämnat ett principförslag.

Gruppen konstaterar att normalisering och integrering kan anses vara de generella målsättningar som gäller för verksamhet för handikappade i dag. För gravt utvecklingsstörda elever med syn- och/eller hörselskador måste emellertid särskilda åtgärder planeras i undervisningssituationen för

att dessa principer skall vara möjliga att ha som mål.

Antalet synskadade utvecklingsstörda elever i skolåldern, som Ekeskolan inte täcker, är cirka 20 per årskurs. Verksamheten bör därför ordnas regionsvis. Gruppen föreslår en anknnytning till den indelning i fem regioner som finns för förskolekonsulenter och reselärare för synskadade. Undervisning i specialklass bör erbjudas dem som bäst betjänas av denna undervisningsform. Inom varje region bör på minst en ort finnas specialklasser för gravt utvecklingsstörda synskadade förlagda till lämplig träningskola. På varje ort bör finnas en klass för varje stadium. I vissa fall kan två klasser accepteras. Klassernas storlek bör inte överstiga 4–5 elever. Som alternativ till specialklass bör erbjudas individualintegrering i träningskolklass. För dessa elever bör finnas reselärare i varje region. Elevhem bör planeras för seende och synskadade tillsammans. Elevhemmen bör förestås av pedagogiskt och psykologiskt skolad person.

Enligt gruppen bör förskolverksamheten vid Ekeskolan byggas ut för att bättre tillgodose behoven av tidigdiagnostisering och träning. Utöver nuvarande verksamhet bör vidare en särskild utredningsklass för gravt utvecklingsstörda med synskador inrättas. Den avses i första hand för lågstadielever, för vilka lämplig placering är svårbedömd. Ekeskolan föreslås för synskadade utvecklingsstörda fungera som ett rikscentrum för det pedagogiska utvecklingsarbetet. Vid Ekeskolan behövs vidare en utökad reselärarverksamhet för utbyte av erfarenheter mellan Ekeskolan och övriga skolor med synskadade utvecklingsstörda elever.

Antalet syn-hörselskadade utvecklingsstörda elever utgör 4–5 per årskurs. Ekeskolan bör ta emot de syn-hörselskadade för pedagogisk utredning under de första levnadsåren. De bör därefter undervisas på Ekeskolan så länge som skolans speciella metodik är relevant. De gravt utvecklingsstörda dövblinda som ej kan följa Ekeskolans undervisning bör enligt gruppen erbjudas plats vid några av de träningskolor där specialklasser för utvecklingsstörda synskadade bör finnas.

Antalet hörselskadade utvecklingsstörda elever i skolåldern, som inte täcks av Åsbackaskolan, är cirka tio per årskurs. Även för dessa anser gruppen att undervisningen bör ordnas regionsvis. Av praktiska och pedagogiska skäl bör regionerna överensstämna med specialskolans fem regioner för hörselskadade. Inom varje region bör på minst en ort finnas specialklasser för hörselskadade utvecklingsstörda i anknnytning till lämplig träningskola. På varje ort bör finnas en klass för varje stadium. Klassernas storlek får ej överstiga 4–5 elever. Individualintegrering av hörselskadade elever bör förekomma endast i undantagsfall. För dessa behövs emellertid reselärarinsatser inom varje region. Elevhem bör planeras för hörande och hörselskadade tillsammans.

Till Åsbackaskolan bör enligt gruppen knytas en särskild utredningsklass för gravt utvecklingsstörda hörselskadade elever. Den avses i första hand för lågstadielever, för vilka lämplig placering varit svårbedömd. Åsbackaskolan bör för hörselskadade utvecklingsstörda fungera som rikscentrum för pedagogiskt utvecklingsarbete. För utbyte av erfarenheter mellan Åsbackaskolan och övriga skolor med hörselskadade elever bör reselärare finnas vid skolan.

Gruppen föreslår att den utökade verksamheten vid Ekeskolan och Åsbackaskolan skall stå under statligt huvudmannaskap, medan den regionala verksamheten bör få landstingskommunalt huvudmannaskap på samma sätt som verksamhet för utvecklingsstörda utan tilläggshandkapp. Statsbidrag till den regionala skolverksamheten föreslås utgå enligt gällande bestämmelser om statsbidrag till särskolan med det tillägg att statsbidrag skall utgå även till kostnader för tekniska hjälpmedel för elevernas behov.

Motiven för förslagen i huvudmanfrågan anger gruppen vara av såväl principiell som praktisk karaktär. Man anser att det vore ologiskt att byta huvudman för de syn- och/eller hörselhandikappade, som är i behov av landstingens omsorger i övrigt. Praktiskt och administrativt anser gruppen det vara osmidigt med en delning av huvudmannaskapet.

Med hänsyn till ovan återgivna uttalande av departementschefen vilket lämnades utan erinran av riksdagen, synes ett statligt åtagande av huvudmannaskap för undervisning av gravt utvecklingsstörda med grava syn- och/eller hörselhandikapp föreligga. I samband med undervisning skall staten i dessa fall svara för omsorger enligt 5 § omsorgslagen dvs. bostad i annat enskilt hem, inackorderingshem eller elevhem för den som ej kan bo i eget hem men icke behöver bo i vårdhem eller specialsjukhus. Eftersom gruppen föreslår att eleverna i de regionsvis ordnade specialklasserna skall bo i elevhem, torde skillnaden i fråga om behoven av omsorger vid jämförelse med de som redan undervisas vid Ekeskolan och Åsbackaskolan mindre gälla arten än graden av omsorger.

Undervisningssituationen — som i det aktuella sammanhanget torde böra sättas i förgrunden — kan knappast vara mindre krävande när det gäller de gravt utvecklingsstörda blinda, dövblinda och döva än när det gäller de, som redan undervisas på Ekeskolan och Åsbackaskolan. Gruppens förslag till regionaliserad undervisning synes också i realiteten innebära små specialsärskolor för blinda, dövblinda och döva gravt psykiskt utvecklingsstörda men med landstingskommunalt huvudmannaskap.

Det anförda är ett exempel på hur svårt det är att dra en klar gräns mellan statligt och landstingskommunalt huvudmannaskap på detta undervisningsområde. Men även mot kommunerna finns en flytande gräns. Olika samverkande förhållanden kan påverka elevens inplacering i undervisningssystemet. Möjligheten att tillgodogöra sig utbildning liksom förmågan att anpassa sig i samhället, inbegripet skolsamhället, växlar efter ålder och yttre omständigheter. Den som under en tid är i behov av omsorger enligt omsorgslagen kan vid en annan tid falla utanför lagens tillämpning.

Omsorgslag och omsorgsstadga öppnar vissa möjligheter till samordning av ledning för särskola och grundskola.

Landstingskommun äger rätt att överlåta ledningen av särskola på skolstyrelsen i den kommun, där särskolan är belägen. Det innebär att ledningen av särskolan inom en landstingskommun kan överföras på skolstyrelserna i ett flertal kommuner. Ansvaret för att de psykiskt utvecklingsstörda får den undervisning de behöver kvarligger dock hos

landstingskommunen. Det som kan överlåtas på skolstyrelsen är ledningen av undervisningen och det omedelbara ansvaret för undervisningslokalerna. Ansvaret för erforderliga bostäder kan däremot inte överlåtas.

Enligt omsorgsstadgan skall vid varje skolanläggning finnas arvodes-tjänst som tillsynslärare, om rektor ej är knuten till anläggningen. Om särskolan har lokaler i anslutning till skolanläggning med grundskola, vid vilken det finns tillsynslärare, kan denne förordnas som tillsynslärare vid särskolan, om det anses lämpligt. I så fall ingår särskolan i tillsynslärares arbetsområde.

Dessa möjligheter till samordning av ledning för särskola och grundskola har utnyttjats i ringa omfattning. Överlåtelse av ledningen av särskola på skolstyrelsen har skett endast i de två största kommuner, som ej ingår i landstingskommun. Gemensam tillsynslärare förekommer endast undantagsvis. Motiveringen för att man inte använder dessa möjligheter till — visserligen begränsad — samordning anges vanligen vara, att man vill ha en intern pedagogisk ledning av särskolan från särskolchef och rektor via studierektor och tillsynslärare till särskolans lärare.

5.5 Sambandet undervisning — övriga omsorger

Enligt den särskilda lagen om vissa psykiskt utvecklingsstörda skall dessa beredas undervisning, vård och omsorger i övrigt. I proposition 1967: 142 redovisas innehållet i olika former av omsorger. Undervisning skall omfatta förskolundervisning, skolundervisning, yrkesundervisning, specialundervisning och särskild undervisning. Härutöver kan förekomma vuxenundervisning. Vården bör omfatta personlig och medicinsk omvårdnad, lekterapi, arbetsterapi och skyddad sysselsättning. För de som behöver det skall vården även omfatta talterapi och sjukgymnastik. För psykiskt utvecklingsstörda som behöver särskilt kvalificerade omsorger bör vården meddelas på specialistsjukhus. Av omsorger i övrigt nämns i propositionen fritidsverksamhet och boende. Beträffande boendet förordas att psykiskt utvecklingsstörd, som inte kan bo i sitt hem men inte behöver bo i vårdhem eller specialistsjukhus, skall beredas bostad i annat enskilt hem, inackorderingshem eller elevhem.

Det kan med skäl göras gällande att omsorgslagen söker ge en totalsyn på omsorgerna om en grupp handikappade. Handläggningen av ärenden enligt omsorgslagen faller inom regeringen helt inom socialdepartementets ansvarsområde. Det är en klar skillnad i förhållande till övriga handikappgrupper, för vilka den grundläggande utbildningen handläggs av utbildningsdepartementet.

Även på ämbetsverksnivå har försök gjorts till samordning. Enligt 13 § omsorgslagen skall högsta tillsynen över den verksamhet som bedrivs enligt lagen utövas av skolöverstyrelsen och socialstyrelsen. Men så tilläggs att för varje inrättning för psykiskt utvecklingsstörda skall en av dessa myndigheter vara huvudtillsynsmyndighet. I omsorgsstadgans 8 § fastslås att skolöverstyrelsen har högsta tillsynen över undervisningen av psykiskt utvecklingsstörda och därmed sammanhängande omsorger. Den

är således huvudtillsynsmyndighet för särskolor, inackorderingshem för särskolelever och elevhem. Men i medicinskt hänseende står verksamheten under tillsyn av socialstyrelsen. Under SÖ har länskolnämnderna inseende över den verksamhet, som SÖ har högsta tillsyn över på samma sätt som gäller för grundskola och gymnasieskola.

När det gäller att förverkliga lagens målsättning, har ansvaret härför helt lagts på landstingskommunerna. Även i detta avseende föreligger således en klar skillnad i förhållande till andra handikappgrupper. För undervisningen av exempelvis rörelsehindrade eller eljest fysiskt handikappade barn svarar kommunerna. Men landstingskommunerna är skyldiga att sörja för att barn erhåller inackordering i särskilt elevhem, om det till följd av sitt handikapp eller av andra särskilda skäl är i behov av inackordering för att kunna delta i undervisning i grundskola. Dessa barns behov av särskilda omsorger i anslutning till sin undervisningssituation torde inte vara mindre än de psykiskt utvecklingsstördas.

Som tidigare påpekats är elevers fördelning på hjälpklass, annan likartad specialundervisning eller särskola i viss mån flytande. Det är vidare ett uttalat önskemål, att övergångarna mellan särskola och grundskola i båda riktningar skall ske så smidigt som möjligt. Inte heller finns det någon absolut norm för elevfördelningen mellan särskola och specialskola. Det har poängterats att elev inte bör behållas i specialskola längre än vad som är nödvändigt. Samma gäller relationerna mellan grundskola och specialskola.

Vid en översyn av ansvarsfördelningen för skolan är det naturligt att ställa frågan, om det är motiverat med en särställning för undervisningsorganisationen för vissa psykiskt utvecklingsstörda.

Den främsta motiveringen för den nuvarande organisationen har varit, att det ansetts vara lämpligt med ett gemensamt huvudmannaskap för undervisning och övriga omsorger. En nära koppling mellan dessa skulle vara särskilt viktig för de psykiskt utvecklingsstörda. Men är verkligen situationen i detta avseende speciell för de grupper som omfattas av omsorgslagen? Finns det en påtaglig skillnad i detta avseende för särskoleleverna i förhållande till elever i specialundervisningen i grundskolan och då speciellt elever i hjälpklass och skolmognadsklass? Kan inte behovet av särskilda omsorger vara lika stort – eller större – för de socialt sämst ställda eleverna i grundskolan som för många elever i särskolan? Är inte skillnaden i behovet av särskilda omsorger större mellan eleverna i grundsärskolan, betraktade som en grupp, och eleverna i särskild undervisning än mellan eleverna i grundsärskolan och i grundskolans hjälpklasser? Kan det inte vara mera motiverat med en gränsdragning mellan de som kan undervisas i grupp och de som inte kan undervisas i grupp än med den nuvarande mellan grundskola och särskola?

Särskolan skall liksom grundskolan ge en allmän grundläggande undervisning. Den skall ge färdighetsträning, kunskaper och personlighetsutveckling. Även om det enligt omsorgsstadgan skall finnas en läroplan för särskolan, är utgångspunkten läroplan för grundskolan. Men mål liksom verksamhetsformer och kursinnehåll måste givetvis modifieras med hänsyn till elevernas ”hämmande förståndsutveckling”.

Är det någon principiell skillnad mellan "grundskolpedagogik" och "särskolpedagogik"? Vad är det som gör att den skillnaden skulle gå mellan särskola och t. ex. hjälpklass? Är skillnaden i förmåga att tillgodogöra sig undervisning större mellan elever i grundsärskola och de svagast begåvade barnen i en normalklass än mellan dessa senare och de mest intellektuellt begåvade i grundskolan?

Naturligtvis är undervisningssituationen olika i grundskolan och i särskolan. Ju svagare begåvat barnet är, desto mera konkret och individualiserad måste undervisningen göras. Det krävs mer av särskilt tillrättsläggande. Kraven på kunskaps- och färdighetsnivå får ändras. Ett urval av kunskapsstoff måste ske. Undervisningsmetoderna får modifieras och anpassas till barnens förutsättningar. Men även grundskolans pedagogik kännetecknas av individualisering, åskådlighet och anpassning till den enskilde eleven.

Psykisk utvecklingsstörning är inte en sjukdom. Men den kan vara förenad med sjukdom och den kan vara så höggradig, att vården blir särskilt komplicerad. I båda dessa fall behövs sjukvård och i vissa fall sjukhusvård. Det finns många psykiskt utvecklingsstörda som har svårigheter att klara det dagliga livets aktiviteter. De måste ha hjälp med detta. För flertalet psykiskt utvecklingsstörda barn i reguljär undervisning torde dock behovet av omsorger skilja sig mindre till arten än till graden från de normalbegåvades.

De omsorger som i främsta hand är aktuella för flertalet psykiskt utvecklingsstörda elever är personlig omvårdnad, fritidsverksamhet och boende.

Kommunerna har inte något uttryckligt åliggande att ordna boendefrågor för skolelever. Däremot har kommunerna ansvar för bostadsförsörjningen för kommunens invånare. Redan nu är det en uppgift för kommunen att lösa boendefrågan för barn inom kommunen som av någon anledning inte kan bo i eget hem. Det kan därför inte vara någon principiellt främmande uppgift för kommuner att ordna boendet för sådana elever vid särskola inom kommunen, som ej kan bo i eget hem. Det skulle medföra en administrativ och ekonomisk belastning. Men den kan kompenseras av elevens hemkommun.

Skolan tar i ökande omfattning ansvar för personlig omvårdnad av eleverna genom bl. a. utbyggd elevvård. I denna medverkar lärare, psykologer, kuratorer och skolhälsovårdspersonal m. fl. Principiellt föreligger här ingen skillnad mellan särskola och grundskola. Men det behövs större insatser per elev inom särskolan.

Fritidsverksamhet för barn och ungdom är en viktig och expanderande uppgift inom kommunerna. Utvecklingen går mot en ökad samverkan mellan skola, kommunala fritids- och kulturorgan samt frivilliga organisationer.

Inom omsorgsverksamheten förekommer i viss omfattning pedagogisk och psykologisk rådgivning till hemmen. En motsvarande verksamhet är i och för sig angelägen för enskilda elever och grupper av elever inom grundskolan. Den förekommer och ingår som ett led i den elevvårdande verksamheten. Inom båda skolformerna är en förstärkning av resurserna behövlig.

Social service till hemmen förekommer inom omsorgsverksamheten. Inom kommunerna är social service till kommunens invånare en väsentlig uppgift. Verksamheten är under såväl kvantitativ som kvalitativ utveckling.

Om man bortser från det som innefattas i begreppet medicinsk vård, torde de omsorger som 1967 års lag avser att trygga för de psykiskt utvecklingsstörda, "som på grund av hämmad förståndsutveckling för sin utbildning eller anpassning i samhället eller i övrigt behöver särskilda omsorger genom det allmänna", ligga mera i linje med kommunernas vanliga arbetsuppgifter än landstingskommunernas.

I propositionen med förslag till omsorgslag åberopas inte principiella skäl för landstingskommunalt huvudmannaskap för särskolan. Gentemot tankegångar om att överföra ansvaret för undervisningen på kommunerna anförde departementschefen, att landstingskommunerna hade en organisation på området som i det stora hela visat sig fungera väl. Han fann det mindre välbetänkt att överge denna för den primärkommunala skolorganisationen i ett läge då den sistnämnda var starkt engagerad i stora nydaningsuppgifter på den allmänna skolans område. Därtill kom att skolenheterna för psykiskt utvecklingsstörda krävde stora upptagningsområden. Det var således den bestående ordningen och kvantifieringssynpunkter som var avgörande för det landstingskommunala huvudmannaskapet för särskolan.

5.6 Skäl för och emot primärkommunalt huvudmannaskap för särskolan

I betänkandet Omsorger om psykiskt utvecklingshämmande anförde den särskilt tillkallade utredningsmannen att från en del håll önskemål uttalats om att särskolan skulle samordnas med den allmänna skolan och läggas under primärkommunalt huvudmannaskap. Utredningsmannen fann emellertid en sådan uppdelning olämplig redan av det skälet att de dåvarande primärkommunerna i allmänhet inte var tillräckligt stora för att ge underlag för omsorgerna om de psykiskt utvecklingshämmande och att de nya kommunblocken inte heller gav tillräckligt underlag. I övrigt konstaterade han att det inte ingick i utredningsuppdraget att ompröva huvudmannaskapet för omsorgerna.

I propositionen meddelade departementschefen att flera remissinstanser ansett att huvudmannaskapet för undervisningen av de psykiskt utvecklingsstörda borde flyttas över på primärkommunerna eller att denna fråga borde utredas närmare, medan andra uttalat sig bestämt till förmån för fortsatt landstingskommunalt huvudmannaskap. Enligt departementschefen saknades det inte skäl för att undervisningen lades på primärkommunerna, som har hand om den allmänna skolundervisningen. Han fann dock skälen för fortsatt landstingskommunalt huvudmannaskap för särskolundervisningen väga tyngre. Emellertid ville han inte utesluta,

att utvecklingen på längre sikt kunde tänkas böra gå mot ett primärkommunalt huvudmannaskap, sedan de reformer i fråga om den allmänna undervisningen som då nyligen beslutats eller var aktuella, genomförts eller stabiliserats. Han fann det också sannolikt, att primärkommunerna successivt kommer att bli större och därigenom bättre ägnade att bära upp huvudmannaskapet för verksamhet med stora upptagningsområden. Han ville därför inte över hövan binda den framtida utvecklingen när det gäller huvudmannaskapet för undervisningen av de psykiskt utvecklingsstörda.

1970-talets stora kommunindelningsreform har nu genomförts. Antalet kommuner har nedbringats till 278. Även efter denna indelningsreform har cirka en fjärdedel av samtliga kommuner mindre än 10 000 invånare och 60 procent har mindre än 20 000. Av tidigare redovisning framgår att någon form av särskolundervisning finns i ungefär hälften av landets kommuner. Det finns inte skäl att räkna med att nya särskolenheter kan upprättas i nämnvärt fler kommuner. Erfarenheterna har visat att en särskola normalt inte bör göras mindre än två klasser. Från demokratisk synpunkt är det önskvärt att verksamhetsområdet för en kommunal verksamhet sammanfaller med kommunen. Endast på så sätt kan de som är berörda av verksamheten få lika inflytande på den inom den kommunala kompetensens ram. Från denna synpunkt har landstingskommunen som huvudman för särskolundervisningen ett försteg, eftersom olika särskolformer – med undantag av specialsärskola och viss yrkesutbildning – kan ordnas inom varje landstingskommun.

En övergång till kommunalt huvudmannaskap nödvändiggör alltså interkommunal samverkan i avsevärt större omfattning än vid landstingskommunalt huvudmannaskap. Det medför i detta avseende ett ökat administrativt arbete. Å andra sidan förekommer i betydande omfattning lokalmässig integrering av särskolan med grundskolan. Denna integration, som beräknas komma att ytterligare öka, medför ett administrativt arbete i nuläget, som skulle kunna bortfalla. Även överflyttningarna mellan grundskolan och särskolan torde vara administrativt mera belastande än vid förflyttningar av elever mellan olika undervisningsformer inom grundskolan.

Särskolan skall ge varje enskild elev färdigheter, kunskaper och personlighetsutveckling inom grundskolans mål i den omfattning eleven kan tillgodogöra sig den speciellt upplagda undervisningen. Särskolan är alltså i verkligheten och borde rimligen även uppfattas som specialundervisning på grundskolenivå. Den skall ge undervisning till grupper av elever, som på grund av sin "hämmade förståndsutveckling" inte kan följa undervisningen så som den meddelas i grundskolan. Men även inom dagens grundskola finns undervisningsformer för elever som på grund av "hämmad förståndsutveckling" inte kan följa undervisningen i vanlig klass. Mellan elever i t. ex. hjälpklass och elever i särskola är det inte fråga om arten av "hämmad förståndsutveckling" utan om graden, där spridningen kan vara stor. Som tidigare påpekats kan förändringar i utvecklingsstörningen i olika riktningar förekomma under skolpliktstiden under inverkan av olika faktorer.

Det finns alltså ett naturligt samband mellan grundskola och särskola. Rimligen är det detta som inspirerat strävandena till integrering. Det är något oklart i vad mån man väntat sig utbildningsmässigt bättre resultat av integrationen eller huvudsakligen begränsat förhoppningarna till ökad social gemenskap. Med nuvarande skilda huvudmannaskap och skilda pedagogiska organisationer torde några utbildningsmässiga fördelar knappast ha vunnits. En gemensam skolorganisation under ett samlat kommunalt ansvar borde emellertid skapa förutsättningar för ett bättre utnyttjande av de samlade pedagogiska resurserna.

Naturligtvis förekommer det samarbete om de integrerade särskolorna. Betecknande är dock att ingen landstingskommun överlätit ledningen av särskolan till någon skolstyrelse. Endast undantagsvis ingår lokalmässigt integrerade särskolor i tillsynslärares arbetsområde i den allmänna skolenheten. Dessa förhållanden illustrerar på ett markant sätt svårigheterna att med nuvarande skilda huvudmannaskap helt utveckla integrationstanken. Integrationen underlättas inte heller av att lärarna är engagerade i två olika skolorganisationer. Ett gemensamt huvudmannaskap borde kunna förstärka samhörigheten och underlätta integrationssträvandena såväl i pedagogiskt som socialt avseende.

Kanske kan det dock vara befogat med en varning för att spänna förväntningarna på integrationen för högt. Även inom den allmänna skolan umgås eleverna under skoltid – alltså utanför lektionstid – i huvudsak med sina klasskamrater. På fritid sker umgänget mest med personliga vänner och kamrater, som vanligen väljs med hänsyn till intressegemenskap etc.

Under remissbehandlingen av betänkandet Omsorger om psykiskt utvecklingshämmande uttalades vissa farhågor för att kategoriklyvningen av de utvecklingsstörda skulle bli alltför markerad, då de fördelades på den allmänna grundskolans hjälpundervisning, särskolans grundskola och särskolans träningskola. I anledning härav uttalade departementschefen i propositionen att det inte bara av pedagogiska utan även av psykologiska skäl var väsentligt att dessa gränser blir så mjuka som möjligt. Elever borde snabbt och smidigt kunna flyttas från den ena undervisningsformen till den andra. Tillgängliga resurser borde kunna utnyttjas på bästa sätt.

Den nuvarande uppdelningen på två huvudmän understryker att det gäller två olika skolformer, av vilka den ena är avsedd för elever med "hämmad förståndsutveckling". Fullgörandet av skolplikten i särskola utpekar eleven som avvikande. Detta kan verka stötande på både eleven och hans föräldrar. Den fortlöpande lokalmässiga integreringen i grundskolenheter tar visserligen bort en del av denna särställning. Men alltjämt är det två skilda skolorganisationer, som svarar för dessa elevers utbildning. Det förefaller uppenbart, att resurserna bäst kan utnyttjas och önskvärda disponeringar ske smidigast, om skolverksamheten i sin helhet finns hos en huvudman. Den nuvarande markeringen av särskolundervisningens särställning försvinner och det sociala trycket på särskolelevernas föräldrar lättar.

Planeringen för särskolan är för närvarande en uppgift för landstingskommunerna. Eftersom en väsentlig del av beräknad utbyggnad avses bli

lokalmässigt integrerad med det allmänna skolväsendet måste samråd och samverkan fortlöpande ske med flertalet kommuner inom landstingsområdet. Ett samlat huvudmannaskap för det obligatoriska skolväsendet hos kommunerna skulle förenkla och underlätta skolplaneringen.

Inom det obligatoriska skolväsendet har landstingskommuner och primärkommuner delvis parallella pedagogiska ledningsorganisationer. Ett fortlöpande pedagogiskt utvecklingsarbete sker inom såväl grundskola som särskola. En gemensam pedagogisk ledning borde underlätta utbyte av erfarenheter inom olika sektorer av det obligatoriska skolväsendet.

Om en uppdelning av nuvarande särskolororganisation sker på ett stort antal kommuner, kan det naturligtvis bli svårt att knyta erforderlig sakkunskap till varje enskild huvudman. Detta bör emellertid kunna uppvägas av olika stöd- och serviceåtgärder från den statliga skolmyndighetens sida.

Beträffande utredning och beslutsfattande om inskrivning m. m. skiljer sig särskolan från vad som gäller för placering i specialundervisning i grundskola respektive i specialskola. Mycket talar för att man här borde ha så likartade regler som möjligt.

Sammanfattningsvis torde kunna sägas, att ett primärkommunalt huvudmannaskap för den nuvarande särskolundervisningen erbjuder både fördelar och nackdelar i förhållande till nuläget, men att fördelarna synes överväga.

5.7 Förändringar som följd av ett primärkommunalt huvudmannaskap

En förändring av huvudmannaskapet kan i och för sig ske så att särskolan i sin nuvarande utformning flyttas över till kommunerna. Men fråga är om man därmed uppnår de fördelar som är det bärande skälet för ett gemensamt huvudmannaskap för grundskola och nuvarande särskola, nämligen *en* allmän obligatorisk skola, som inom sig kan erbjuda olika former av specialundervisning, anpassad till grupper av elever, som av skilda skäl har behov av en speciellt anpassad undervisning och andra omsorger för att i största möjliga utsträckning — med hänsyn till sina förutsättningar — kunna tillgodogöra sig en grundläggande allmän undervisning. Naturligtvis måste i ett sådant utbildningssystem bl. a. skolpliktens omfattning anpassas till olika elevgruppers förutsättningar. Särskolan bör alltså kunna inlemmas i grundskolan som en utbyggnad av dess hjälpundervisning för elever med en mer ”hämmad förståndsutveckling”. Denna specialundervisning måste läggas upp och organiseras med hänsyn till de stora skillnader i utvecklingsstörning som föreligger mellan skilda individer.

Med ett kommunalt huvudmannaskap inordnas den nuvarande särskolundervisningen under en för kommunens skolverksamhet gemensam förtroendemannaledning i skolstyrelsen. Likaså inordnas verksamheten under den kommunala skolchefen och skolförvaltningen i kommunen. Därmed får man den samordning av ledningen för nuvarande särskola och

grundskola, som omsorgslagen visserligen öppnat möjlighet till men som inte utnyttjats.

Även vid de enskilda skolenheterna blir den pedagogiska och administrativa ledningen gemensam. Skolledningens arbetsområde omfattar t. ex. alla former av verksamhet.

Samtliga lärare inom den samlade obligatoriska skolan blir anställda hos samma huvudman. Lokaler, undervisningsmaterial etc. tillhör en huvudman.

Skolhälsovård och övrig elevvårdsverksamhet får en gemensam organisation inom kommunen. Fritidsaktiviteter i skolans regi kan samordnas, varvid dock olika elevgruppers förutsättningar måste beaktas. Elever hemmahörande inom andra kommuner måste tillförsäkras samma möjligheter som kommunens egna. Vårdkommunen måste ta ansvar för de främmande elevernas boende och fritidsaktiviteter även utanför skoldagen, därest de inte kan bo i det egna hemmet. Skolskjutsfrågan måste lösas för dem som kan bo i hemmet.

Om inskrivning i särskola, förlängning av särskolplikten och befrielse från skolgång beslutar särskolchefen efter samråd med omsorgsstyrelsens överläkare. Han kan även besluta, att särskolelev skall bo i annat enskilt hem än det egna, i inackorderingshem eller i elevhem. Särskolchefen äger även ombesörja undersökning som behövs för att bedöma fråga om inskrivning i särskola. Vid ett kommunalt huvudmannaskap kommer något formellt underlag inte att finnas för särskilda befattningar som särskolchef. Eftersom enighet råder om att det bör gälla mjuka övergångsformer mellan grundskola och särskola, kan det vara skäl överväga att övergå till samma beslutsordning som nu gäller för uttagning till specialundervisning i grundskola. En sådan avdramatisering av övergången från grundskola till särskola skulle vara till fördel för såväl elever som deras föräldrar. Det skulle underlätta provplaceringar i de fall enighet nås mellan beslutsfattare och föräldrar.

Det är väsentligt att söka nå samförståndslösningar mellan skolans företrädare och elevens föräldrar. Det kan dock ibland bli fråga om att mot föräldrarnas vilja inackordera elev på annan ort för att bereda eleven lämplig skolundervisning. Rättsäkerheten för den enskilde måste därför beaktas vid utformningen av nya regler. Inom särskolverksamheten finns inom varje landstingskommun minst en beslutsnämnd som prövar fråga om inskrivning etc i ärenden av kontroversiell natur. Det synes tveksamt om beslutsnämnder bör bibehållas vid ett kommunalt huvudmannaskap. Det kan övervägas om beslut i kontroversiella ärenden kan fattas av skolstyrelsen på samma sätt som nu gäller beträffande uttagning till specialundervisning, då rektor och vårdnadshavare inte kan enas. I ärenden där det gäller att placera elev i annat enskilt hem än det egna hemmet eller i inackorderingshem eller i elevhem i strid mot föräldrarnas vilja bör man kunna överväga att överflytta prövningen på länsrätten.

För att nå funktionsdugliga undervisningsenheter krävs i många fall större elevområden än den egna kommunen. Med utgångspunkt i den nuvarande starkt centralstyrda regleringen vore det naturligt att SÖ skulle fastställa elevområdena. I flertalet fall har emellertid upptagningsområ-

den för särskolor redan fått sin utformning. Något större antal nya enheter kan knappast tillkomma. Det borde därför utan olägenhet kunna anförtros åt kommunerna att själva överenskomma om elevområden för grundskolan även när det gäller specialundervisningen för de elevgrupper som nu undervisas i särskola. Kommunerna bör även få besluta om denna specialundervisnings lokalisering och dimensionering.

Särskolundervisningens inordnande i grundskolan under kommunalt huvudmannaskap innebär tillika ett inordnande av den under den allmänna pedagogiska ledningen inom det obligatoriska skolväsendet. Detta bör kunna medföra en fortlöpande kontakt med det pedagogiska utvecklingsarbete som skall förekomma inom kommunens skolväsende liksom med fortbildningen av lärare och annan skolpersonal inom kommunen.

Särskolchefer och rektorer inom särskolväsendet är i betydande omfattning upptagna av administrativa uppgifter. Den tid de har till förfogande för speciell pedagogisk ledning och utveckling av "särskolpedagogik" torde vara begränsad. Emellertid måste övervägas i vilka former sakkunskap inom dessa områden kan tryggas vid ett kommunalt huvudmannaskap. En väg kan vara att knyta pedagogisk expertis till den statliga skoladministrationen för att biträda skolstyrelse, skolledning och lärare med råd och service. Man kan också överväga att lösa den frågan genom interkommunala överenskommelser.

Liksom när det gäller grundskolan i övrigt måste det övergripande ansvaret för pedagogiskt utvecklingsarbete inom detta avsnitt ligga på staten. Samma gäller läromedelsutveckling och planering av fortbildningen för personalen.

Kontakten skola—hem är viktig. Möjligheten till inflytande för den grupp föräldrar, som här berörs, måste ägnas särskild uppmärksamhet.

Särskolundervisningen regleras nu främst av omsorgslagen, omsorgsstadgan, som i många punkter hänvisar till skolstadgan, och läroplan för särskolan. Vid ett kommunalt huvudmannaskap torde det vara naturligt att sammanföra erforderliga särregler med den författningsreglering som gäller för grundskolan. I skollagen bör således intas bestämmelser om rätt till undervisning och skyldighet att motta undervisning, skolpliktens längd och liknande grundläggande regler. Omsorgsstadgans bestämmelser om särskolundervisning bör ersättas med bestämmelser i skolstadgan i den omfattning särbestämmelser anses vara påkallade.

Om man accepterar synsättet på särskolundervisningen som former av specialundervisning inom grundskolan, bör det även komma till uttryck i läroplanskonstruktionen. Målet för undervisningen måste modifieras i förhållande till grundskolans i övrigt med hänsyn till elevernas förutsättningar. Vägarna att nå målet måste i stor utsträckning vara särskilt avpassade med hänsyn till elevernas handikapp. Detta får återverkningar på såväl timplaner och kursplaner som ämnesmetodik.

I tidigare överväganden om huvudmannaskapet för särskolan har omfattningen av ett primärkommunalt huvudmannaskap något diskuterats. Meningar har höjts såväl för att all undervisning skulle överföras på kommunerna som att det kommunala huvudmannaskapet skulle begrän-

sas till grundsärskolan. Denna ligger grundskolan närmast. Elevavgränsningen mellan grundsärskola och träningskola är dock inte mindre flytande än mellan grundskola och särskola. Problemen med ett delat huvudmannaskap skulle knappast bli mindre, om enbart grundsärskolan överfördes till kommunerna. Därest en ändring av huvudmannaskapet skall ske, talar övervägande skäl för att undervisningen av de psykiskt utvecklingsstörda i sin helhet blir en uppgift för kommunerna.

Det har gjorts gällande att det råder ett sådant nära samband mellan undervisning och övriga omsorger om psykiskt utvecklingsstörda att huvudmannaskapet för dessa uppgifter bör vara gemensamt. Främst gäller detta sådana omsorger som personlig omvårdnad, fritidssysselsättning och boende. Detta är uppgifter som väl anknyter till kommunernas övriga verksamhet. Särskilt angeläget torde det vara att kommunerna får ett klart ansvar för boendet i de fall eleven under skolgången inte kan bo i det egna hemmet och inte har behov av att bo på vårdhem eller specialsjukhus. Övriga omsorger bör som hittills falla på landstingskommunerna.

5.8 Statsbidrag

Särskolundervisning är resurskrävande. Kraven på resurser ökar för de elever som inte kan bo i det egna hemmet. Allra störst blir resursåtgången för gravt psykiskt utvecklingsstörda med komplicerande handikapp. Dessa omständigheter måste beaktas vid utformningen av statsbidraget. Det kan tala för att statens tillskott till kostnaderna konstrueras som ett specialbidrag.

Om man vill understryka den framtida särskolundervisningens roll av specialundervisning inom grundskolan, talar emellertid starka skäl för att dessa kostnader inberäknas i ett elevbidrag för grundskolan, därest man kommer fram till en sådan konstruktion. Ifråga om resursfördelningen inom skolan bör man kunna lita på kommunerna.

Statsbidragskonstruktionen kompliceras emellertid av att procentuella andelen barn i särskolundervisning växlar mellan kommunerna i viss omfattning. I vad mån detta beror på att utbyggnaden av särskolan ligger olika långt framme, på att utvecklingsstörning förekommer i olika omfattning eller på att föräldrar med utvecklingsstörda barn flyttar till orter med välutvecklade utbildningsresurser är inte helt klart.

Statsbidragets konstruktion torde därför få prövas från olika utgångspunkter.

6 Primärkommunalt driftansvar för all obligatorisk undervisning

6.1 Specialskolan och särskolan

Ansvar för den obligatoriska undervisningen av barn och ungdom är nu fördelat på tre skilda huvudmän. Uppdelningen har skett efter en kvantifieringsprincip. Grundskolan har ett stort elevunderlag. Elevområdena har därför kunnat göras små. Av denna anledning har ett kommunalt huvudmannaskap ansetts naturligt för grundskolan. Från år 1974 finns fullständig grundskola i samtliga kommuner.

Det minsta elevunderlaget och därför de största upptagningsområdena har specialskolan. För denna har man valt statligt huvudmannaskap.

Särskolan har ett större elevunderlag än specialskolan men kräver relativt stora upptagningsområden. Som huvudman har man valt landstingskommunerna. Ett ytterligare skäl härför har varit önskemålet att samordna samtliga omsorger om huvuddelen av de psykiskt utvecklingsstörda hos en gemensam huvudman.

Mot denna kvantifieringsprincip för uppdelningen av huvudmannaskapet kan man ställa det inbördes sambandet mellan olika skolformer. Sett med detta senare perspektiv är specialskolan och särskolan reellt en utbyggnad av den specialundervisning som även finns inom grundskolan, avsedd för särskilt svårt handikappade barn. På grund av handikappens art måste undervisningen drivas i små grupper och olika speciellt anpassade hjälpmedel användas. De svåra handikappen motiverar även en förlängning av skolpliktstiden.

Om kommunerna skall kunna inträda som huvudmän för den undervisning som nu meddelas inom specialskolan och särskolan blir en samverkan mellan kommunerna nödvändig. För de mindre kommunerna torde för övrigt en sådan samverkan även för delar av den specialundervisning som nu sker inom grundskolan kunna vara motiverad.

Det råder allmän enighet om att övergång mellan grundskola, särskola och specialskola skall kunna ske mjukt. Det är angeläget att den enskilda eleven vid varje tidpunkt får sin undervisning i den skolform som är den för honom mest lämpade.

Enligt direktiven skall SSK utreda möjligheterna för ett ökat kommunalt ansvar för skolan. Riktlinjer har dragits upp för ett vidgat kommunalt driftansvar för skolan.

När det gäller den obligatoriska grundläggande undervisningen talar

många skäl för att slopa den nuvarande splittringen på tre skilda huvudmän och att lägga ett samlat driftansvar för denna på kommunerna.

Kommunalt driftansvar innebär en genomgripande ansvarsförskjutning till kommunerna beträffande skolverksamheten. Det bör vara naturligt att låta kommunerna ta ansvaret även för den samverkan som blir erforderlig vid kommunalt huvudmannaskap för all obligatorisk undervisning och undvika införande av särbestämmelser i ett statligt regelsystem. Däremot skall givetvis statliga organ kunna bistå med råd och service.

6.2 Andra statliga ungdomsskolor

I denna framställning har inte nomadskolan och inte heller ungdomsvårdsskolorna behandlats.

Nomadskolan är en statlig skola. Enligt nomadskolstadgan äger samers barn rätt att fullgöra skolplikt i nomadskolan i stället för i grundskolan. Nomadskolan är en alternativ skolform för barnen inom en folkminoritet och således ej en obligatorisk skolform.

Ungdomsvårdsskolorna är statliga. De har till uppgift att bereda eleverna vård, fostran och utbildning. Av ungdomsvårdsskolor finns två former. Skolhem är huvudsakligen avsedda för skolpliktiga elever, medan yrkeshem huvudsakligen är avsedda för elever, som inte längre är skolpliktiga. För närvarande finns tre skolhem för pojkar och två för flickor. Av yrkeshem finns elva för pojkar och fyra för flickor.

Socialstyrelsen skall leda och övervaka verksamheten vid ungdomsvårdsskolorna. Undervisningen vid skolorna står under inseende av skolöverstyrelsen och vederbörande länskolnämnd.

Det finns skäl som talar för att kommunerna borde få ansvaret även för nomadskolorna. Detsamma gäller för undervisningen vid ungdomsvårdsskolorna. Om så skedde skulle primärkommunerna bli huvudmän för undervisningen av alla skolpliktiga barn. Beträffande nomadskolan har de sakkunniga funnit anledning att i första hand samråda med sameutredningen. I fråga om undervisningen vid ungdomsvårdsskolorna synes övervägande skäl tala för att SSK inom ramen för sina direktiv inte bör ta upp denna fråga till prövning. Socialutredningen behandlar i sitt principbetänkande (SOU 1974:39) Socialvården Mål och medel ungdomsvårdsskolornas ersättande med andra institutionella resurser med primärkommunalt vårdansvar.

7 Frågor och diskussionspunkter

SSK:s arbete syftar till att göra en bra skola bättre. Arbetet berör i första hand de som har sin verksamhet förlagd till skolan, elever och skolans personal. Men det gäller även skolans roll i samhället. Skolans uppgift är att förbereda de uppväxande för aktiv samverkan i framtidens samhälle mellan individer med olika förutsättningar. En naturlig förberedelse därför är samverkan inom skolans värld.

I dag är emellertid de svårt handikappade skolpliktiga barnen hänvisade till särskilda skolformer vid sidan av grundskolan: specialskola och särskola. Insikten om nödvändigheten av att ge de handikappade jämlikhet i samhället har fått återverkningar även inom skolans värld. Specialskolan söker placera dels enskilda elever som bedöms ha förutsättningar härför, dels hela klasser med handikappade elever i grundskolenheter. Särskolans utbyggnad sker nästan helt i form av lokalintegration i grundskolan.

En väsentlig fråga är emellertid i vilken utsträckning denna lokalmässiga integration av svårt handikappade elever i grundskolan resulterat i en gemenskap i skolsamhället, i vad mån de olika elev- och personalgruppernas attityder påverkats. Den grundläggande svårigheten vid integrationen torde vara kommunikationsproblem, som kan hänföra sig lika mycket till skilda livserfarenheter som till de fysiologiska hindren.

Det har gjorts gällande, att de skilda huvudmannaskapen för grundskolan, specialskolan och särskolan försvårat såväl en formell som en reell integration. Om så är fallet är det naturligt att överväga, på vilket sätt svårigheterna skall kunna övervinnas.

På flera punkter är frågeställningarna likartade för specialskolan och för särskolan. På andra finns skillnader. I fortsättningen skall ges exempel på ett antal frågor, som det är angeläget att få belysta ur olika synvinklar.

7.1 Specialskolan

I vad mån och på vad sätt försvårar de skilda skolförvaltningarna och skolledningarna för grundskola och specialskola önskvärd samverkan och önskvärt utbyte mellan de två skolformerna? Det gäller såväl placering av elev i specialskola som specialskolelevs integration i grundskola, individuellt eller i grupp. Vilka konsekvenser har detta för enskilda elever och

grupper av elever? Hur återverkar det på skolpersonalen? Hur kan resurserna utnyttjas?

Dåvarande chefen för utbildningsdepartementet uttalade 1972 att man för att underlätta en lokalmässig samplanering och en organiserad resurssamverkan borde överväga, om de särskilda styrelserna i specialskolan skulle avvecklas och ersättas av skolstyrelserna i respektive värdkommun. Av uttalandet framgår inte i vilken omfattning och på vilket sätt förvaltning och ledning av de två skolformerna avsågs bli samordnade. Hur bör relationerna mellan specialskolan och den kommunala skolförvaltningen i så fall lösas? Hur blir de externa klassernas ställning? Vilka fördelar kan specialskolans ställande under den kommunala skolstyrelsen ge i förhållande till nuläget? Eventuella nackdelar?

Specialskolan kan med bibehållande av karaktären av speciell skolform få kommunalt huvudmannaskap. Ett annat alternativ är att specialskolan inordnas såsom en del av grundskolan. Nödvändiga särbestämmelser för undervisningen införs då i skolstadgan och läroplanen för grundskolan. Undervisningen införs därmed under kommunalt huvudmannaskap. Hur bedöms möjligheterna att genomföra dessa alternativ samt fördelar och nackdelar för vardera alternativet? Hur kan de två alternativen påverka förhållandena för eleverna (både de som nu tillhör specialskolan och de som nu tillhör grundskolan) och för skolpersonalen. Vilken betydelse kan en lösning efter någondera av dessa linjer ha för de handikappade elevernas fortsatta utbildning och för deras relationer till och i samhället? Hur påverkar det utbildningsplanering och resursutnyttjande? Båda alternativen ställer stora krav på samverkan mellan kommunerna. Hur bedöms möjligheterna att lösa dessa problem. Vem skall ha bestämmanderätt om dimensionering och lokalisering? Hur skall en fortsatt standardutveckling av de handikappades skolsituation tryggas?

7.2 Särskolan

Utbyggnaden av särskolan — fränsett särskolans yrkesskola — har under senare år praktiskt taget helt skett i form av lokalintegrerade särskolor. För grundsärskolan har dessutom ett stort antal internatklasser ersatts med lokalintegrerade särskolor. Denna utveckling väntas fortsätta. För träningskolan planeras under de närmaste åren klasser vid institutioner i snabb takt komma att ersättas med lokalintegrerade skolor. I vad mån har denna lokalmässiga integrering inneburit en reell integrering av särskolans elever och lärare i respektive skolsamhälle? Har det bildats en ny gemenskap? Existerar fortfarande de båda skolornas elever och personal var för sig som ”vi” och ”de” inom en lokalmässig enhet? Vilka fördelar och eventuella nackdelar har integrationen hittills medfört för elever, personal och föräldrar? I vilken omfattning har resurser kunnat utnyttjas gemensamt? Vilka är svårigheterna att genomföra en verklig integration? Hur skall dessa kunna undanröjas eller minskas?

I olika sammanhang har ett primärkommunalt huvudmannaskap för särskolan diskuterats. Den långt gående lokalintegreringen av särskolan i

grundskolan aktualiserar frågan. I ett sådant sammanhang kan det finnas anledning att diskutera ett slopande av sarskolan som särskild skolform och inordna den nuvarande särskolundervisningen som specialundervisning inom grundskolan. Erforderlig författningsreglering får i så fall inrymmas i skollagen och skolstadgan. Vid en förändring enligt någotdera av dessa två alternativ uppställer sig frågan om särskolundervisningen i sin helhet skall överföras på primärkommunerna eller om en begränsning skall ske exempelvis till elever som kan undervisas i grupp. En annan viktig fråga är om huvudmannaskapsförändringen skall avse enbart undervisningen eller om den skall gälla även omsorgerna i övrigt om eleverna, fränsett de direkt medicinska omsorgerna.

Vilka fördelar och nackdelar kan vara förenade med en huvudmannaskapsförändring — med bibehållen speciell särskolorganisation respektive inordnande i grundskolan — för elever, föräldrar och skolpersonal i båda de nuvarande skolformerna? På vad sätt kan den påverka de handikappade elevernas situation i skolan? I vad mån kan de handikappade elevernas inlemmande i samhället underlättas? Vilken betydelse har den för skolplanering och resursutnyttjande? Hur skall pedagogisk sakkunskap tryggas?

Ett primärkommunalt huvudmannaskap för undervisningen av de psykiskt utvecklingsstörda, som omfattas av omsorgslagen, ställer ökade krav på interkommunalt samarbete. Hur skall detta lösas på ett praktiskt och smidigt sätt? Vilket inflytande skall den statliga skolmyndigheten ha på dimensionering och lokalisering av undervisningen för de psykiskt handikappade barnen?

Det är SSK:s förhoppning att en debatt kring de här aktualiserade frågorna skall tillföra utredningen värdefulla synpunkter för dess slutliga överväganden. Det är önskvärt och för det fortsatta arbetet värdefullt, att myndigheter, organisationer och enskilda med erfarenhet av eller eljest kunskap om de problem som här aktualiserats skriftligen eller på annat sätt framför sina synpunkter till utredningen. Med hänsyn till de sakkunnigas tidsplanering bör de delges före 1975-06-01. Utredningens adress är Utredningen om skolan, staten och kommunerna (SSK), 106 42 STOCKHOLM.

Bilaga 1 Utredningens direktiv

Direktiv för sakkunniga med uppgift att utreda ansvarsfördelningen mellan stat och kommun i fråga om grundskolan och gymnasieskolan m. m.

Chefen för utbildningsdepartementet statsrådet Carlsson, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *utredning rörande ansvarsfördelningen mellan stat och kommun i fråga om grundskolan och gymnasieskolan m. m.*

1. Genom den omfattande reformering av skolväsendet som ägt rum under de senaste decennierna har den nuvarande utformningen av grundskola och gymnasieskola lagts fast. Man bör enligt min mening räkna med att det genomgripande yttre reformarbetet av ungdomsskolan nu är avslutat för den framtid som i dag kan överblickas. För skolväsendets del gäller det nu, som jag ofta framhållit, att söka ännu bättre vägar för att få *alla* barn och ungdomar att uppleva skolarbetet stimulerande och undervisningen meningsfull. Detta är en huvuduppgift för utredningen om skolans inre arbete.

Sedan lång tid tillbaka har diskussion pågått om uppgiftsfördelningen mellan statliga och kommunala organ när det gäller samhällsverksamheten i stort. Den år 1970 tillkallade länsberedningen har bl. a. att överväga uppgiftsfördelningen i stort mellan stat och kommun, mellan primär- och sekundärkommuner inbördes samt inom den statliga sektorn mellan centrala och regionala organ. Enligt beredningens direktiv bör som en första utgångspunkt gälla att primärkommunerna – i enlighet med den till år 1974 genomförda kommunindelingsreformen – även framdeles skall svara för betydelsefulla samhällsuppgifter och i ökad utsträckning kunna aktivt medverka i samhällsbyggandet. Också i debatten om skolan uppmärksammas ofta frågan om avvägningen mellan centralt, regionalt och lokalt inflytande i frågor som rör grundskolan och gymnasieskolan. Inom utbildningsdepartementet har ett utredningsarbete pågått i vilket bl. a. företrädare för Svenska kommunförbundet och Svenska landstingsförbundet medverkat. Detta arbete har resulterat i två diskussionspromemorior, Hyresbidrag per elev och år (Ds U 1970:12) och Statligt driftbidrag till skolväsendet (Ds U 1971:3). Promemoriorna har remissbehandlats. I den sistnämnda promemorian framhålls bl. a. att skolväsendets organisation, lärarresursåtgång och personalrekrytering regleras

mycket ingående av bestämmelser som statliga myndigheter fastställer. Kommunernas frihet är i dessa avseenden begränsad, även om deras möjligheter att påverka den pedagogiska verksamheten i grundskolan utvidgats under de senaste åren. I promemorian erinras vidare om det samband som finns mellan statsbidragssystemet och andra bestämmelser för skolverksamheten. Vill man väsentligt vidga kommunernas frihet att bestämma över skolans angelägenheter, bör man därför — det är slutsatsen i promemorian — rikta in intresset mot de bestämmelser som i olika former styr skolan.

2. Remissbehandlingen av promemorian om statligt driftbidrag till skolväsendet visar på en stark önskan hos en rad remissinstanser att nå fram till sådana bestämmelser för skolväsendet, vilka minskar omfånget av den centrala styrningen och ökar varje enskild kommuns möjligheter att påverka hela skolverksamheten.

Frågan om avvägningen mellan statligt och kommunalt inflytande på skolområdet har aktualiserats även av skolöverstyrelsen i två framställningar under senare tid. Med skrivelse den 22 november 1971 har överstyrelsen lagt fram förslag om förenkling av handläggningen av skolbyggnadsärenden. Denna skrivelse bereds f. n. i utbildningsdepartementet. I skrivelse den 1 december 1971 har överstyrelsen föreslagit en utredning rörande verkets organisation m. m. I den senare skrivelsen framhålls bl. a:

”Som ett led i en bedömning av vad som bör vara det centrala i SÖ:s inriktning och arbetsuppgifter bör ingå en undersökning av hela det regelsystem som bestämmer ansvars- och arbetsfördelning mellan de centrala, regionala och lokala skolmyndigheterna. Syftet bör vara att i ännu högre grad än som redan skett befria det centrala verket från löpande, förvaltningsmässiga uppgifter. I vad mån uppgifter och ansvar bör förläggas till kommunerna eller till regionala, statliga myndigheter är en fråga som från vissa utgångspunkter redan behandlas inom länskolnämndsutredningen. Det bör dock nu, sedan den organisatoriska uppbyggnaden av skolan i huvudsak genomförts vad den nu aktuella tiden beträffar, även från andra utgångspunkter undersökas hur kommunernas befogenheter i fråga om skolans verksamhet kan ökas. Bl. a. bör det med hänsyn till den ökade samordningen mellan skolan och andra kommunala aktiviteter — ungdomsverksamhet, lokal kulturaktivitet, fritidsverksamhet för alla åldrar m. m. — vara angeläget att de lokala myndigheternas ansvar och befogenheter vidgas.

I detta sammanhang bör också nämnas att en förläggning till det lokala planet av vidgade befogenheter och större möjligheter till åtgärder och initiativ bör kunna skapa goda förutsättningar för att de som arbetar i skolan, anställda och elever, ännu mer aktivt skall bli engagerade i arbetet på skolans utveckling.”

Jag vill slutligen nämna att Svenska kommunförbundet i en till Kungl. Maj:t den 3 januari 1972 inkommen framställning förordat vissa konkreta ändringar i gällande regelkomplex på skolans område, vilka syftar till vidgad kommunal självbestämmanderätt.

Vad som anförts i promemorian om statligt driftbidrag till skolväsen-

det och av remissinstanserna liksom i skolöverstyrelsens och Svenska kommunförbundets skrivelser utgör starka skäl för att undersöka möjligheterna att komma fram till ett regelsystem för grundskolan och gymnasieskolan som i väsentligt ökad grad låter kommunerna och deras skolstyrelser ta ansvaret för skolans verksamhet. En utgångspunkt härvid bör vara att förutsättningar skapas för ett ökat inflytande också för skolans personal och elever på organisatoriska och ekonomiska frågor vid den enskilda skolenheten. Härför har anförts både principiella och praktiska skäl. Skolväsendets organisation, lärarresursåtgång och personalrekrytering regleras f. n. ingående av bestämmelser som statliga myndigheter meddelat. Intresset av att ge medborgarna största möjliga inflytande över allmänna angelägenheter och av att bättre förankra skolans verksamhet i kommunerna samt av att skapa tillfällen till en rimlig anpassning av samhällets åtgärder efter skiftande lokala förhållanden är starka motiv för ökat kommunalt inflytande i dessa frågor. Ett praktiskt skäl som har anförts för en vidgning av kommunernas inflytande är att kommunsammanläggningarna i flertalet fall både ökar den ekonomiska bärkraften hos kommunerna och ger dem bättre förutsättningar att handlägga skolfrågor, för vilka central eller regional expertis hittills har utnyttjats. Det blir vidare allt mer nödvändigt än hittills att effektivt utnyttja befintliga resurser inom skolväsendet för att nå skolans mål. Ett alltför detaljerat, centralt beslutat regelsystem kan vara ett hinder i detta sammanhang. Jag vill framhålla att vid överväganden om omfördelning av beslutanderätt garantier givetvis måste skapas för att en eventuell decentralisering av statlig beslutanderätt också i praktiken kommer att på fältet innebära möjligheter till ett ökat lokalt ansvarstagande och inte motverkas genom centrala ingripanden i andra former. Vidare måste tillses att omfördelning av beslutanderätt i organisatoriska, administrativa och ekonomiska frågor inte får leda till att fördelarna med ett för hela landet enhetligt skolsystem går förlorade eller att för skolväsendet i dess helhet grundläggande principer inte upprätthålls.

Som framhålls i promemorian om statligt driftbidrag till skolväsendet – liksom av remissinstanserna – är det inte möjligt att utan ytterligare utredningsarbete förändra avvägningen mellan inflytandet för skolans huvudmän – kommuner och landsting – och för de statliga centrala och regionala utbildningsmyndigheterna. Särskilda sakkunniga bör nu tillkallas för att utföra detta utredningsarbete. Vad jag här förordat bör ses som ett vidareförande av de tankegångar jag utvecklat i direktiven till länskolnämndsutredningen.

3. De sakkunnigas arbete bör inledas med en genomgång av hur och i vilken utsträckning statliga myndigheter f. n. övar inflytande över skolans verksamhet. De sakkunniga bör hålla sig underrättade om pågående utrednings- och försöksverksamhet, t. ex. den som bedrivs inom utredningen om skolans inre arbete.

Strävan att vidga det lokala inflytandet över skolans gestaltning i det praktiska livet gäller vägarna att förverkliga den av statsmakterna beslutade skolpolitiken. Skolans mål och innehåll ligger däremot fast.

Genom utredningsarbetet åsyftas inga förändringar av skolsystemets struktur. Den grundläggande principen om ett enhetligt skolsystem och en likvärdig utbildningsstandard för landets alla delar får inte ändras.

Läroplanernas allmänna mål och riktlinjer bör alltså, liksom innehållet i undervisningen, fastställas av statsmakterna. Även timplanerna bör regleras centralt men de sakkunniga bör överväga i vilken utsträckning och i vilka syften det är möjligt att låta skolstyrelserna göra avsteg från en normal timplan. De sakkunniga bör således vara oförhindrade att gå vidare på den väg som statsmakterna slagit in på genom 1968 års beslut om revidering av läroplan för grundskolan (prop. 1968:129, SU 179, rskr. 366) och låta kommunerna göra jämkningar i timplanerna. En prövning av resurstimmesystemet hör också till de frågor som bör behandlas. Vidare bör utredningen beakta de erfarenheter som kan vinnas inom utredningen om skolans inre arbete vad gäller behov av flexibel användning av olika personalresurser.

Kärnpunkten i de sakkunnigas arbete blir att nå den för skolans arbete mest gynnsamma avvägningen mellan å ena sidan behovet av centrala bestämmelser för att säkerställa förutsättningar för att förverkliga de för skolan fastställda målen och å andra sidan behovet av utrymme för de initiativ, åtgärder och ansvarstaganden lokalt som också är en förutsättning för en väl fungerande skola. Utgångspunkten för att ändra fördelningen av ansvar är således önskemålet att skapa bättre betingelser för skolans verksamhet.

Uppgiften att undersöka möjligheterna för ett vidgat lokalt ansvarstagande för grundskolan och gymnasieskolan kan inte, som framgått av det föregående, isoleras från frågan om formerna för statens bidragsgivning till kommunerna. Om ansvaret för skolfrågorna i vad avser ekonomi och organisation inom givna ekonomiska ramar till betydande del förs över till kommunerna, bör detta förutsätta en omprövning av statsbidragssystemets utformning. En viktig uppgift för de sakkunniga bör därför vara att föra vidare det arbete med *statsbidragssystemet* som utförts inom utbildningsdepartementet. De utgångspunkter som angetts i departementspromemorian om ett nytt driftbidragssystem bör därvid beaktas. I första hand bör därvid undersökas lösningar som innebär att statsbidragen beräknas på även andra grunder än lönekostnaderna för lärarpersonalen. De sakkunniga bör utgå från att statens bidrag till skolkostnaderna vid ett nytt bidragssystem så långt möjligt bör vara av samma storlek som om existerande system tillämpats, dvs. en oförändrad kostnadsfördelning mellan stat och kommun. Jag vill här erinra om att den av finansministern tillsatta utredningen om kommunernas ekonomi enligt sina direktiv givits i uppdrag att undersöka olika frågor som har att göra med statens bidragsgivning till kommunerna. De resultat denna utredning kommer fram till påverkar självfallet de sakkunnigas arbete.

Genom nuvarande statsbidragssystem för skolväsendet sker i viss mån en anpassning av statsbidragets storlek till kommunernas skiftande förutsättningar att organisera skolverksamheten. Det är angeläget att en sådan anpassning görs möjlig även i ett nytt bidragssystem.

De sakkunniga bör även ange hur man i ett nytt läge beträffande

centralt givna riktlinjer skall kunna följa upp och påverka genomförandet av statsmakternas beslut om skolväsendet.

En uppgift för de sakkunniga i samband med statsbidragsdiskussionerna bör vara att undersöka om det är möjligt att vid ett nytt statsbidragssystem föra över ökat ekonomiskt ansvarstagande till de enskilda rektorsområdena eller skolenheterna. Härigenom skulle man kunna uppnå ett ökat inflytande för de av undervisningen närmast berörda samt stimulera intresset hos dem för en riktig hushållning med befintliga resurser. Vad de sakkunniga här kan komma fram till bör få karaktären av enbart uppslag för kommunerna, eftersom det alltjämt bör vara en kommunal angelägenhet att avgöra i vilken utsträckning beslutanderätten i ekonomiska frågor bör delegeras inom kommunerna. De sakkunniga bör emellertid kunna exemplifiera hur det ekonomiska ansvaret för skolans verksamhet skulle kunna fördelas inom olika kommuntyper. I denna del av uppdraget bör de sakkunniga samverka med utredningen om skolans inre arbete.

Bestämmelserna om skolans personal är ingående och detaljerade. Bl. a. föreskrivs mycket preciserade regler för rangordning vid tillsättning av tjänst. De lokala myndigheterna får härigenom mycket små möjligheter att väga in egna erfarenheter vad gäller förtjänster och skicklighet vid tjänstetillsättningar. De sakkunniga bör överväga de nuvarande formernas lämplighet.

De utredningsfrågor jag här angett har ett mycket nära samband med *skolöverstyrelsens uppgifter och organisation*. Ändringar i skolans regelsystem påverkar givetvis överstyrelsens arbetsinriktning. Jag finner det därför naturligt att den av mig förordade utredningen tar upp verkets framtida uppgifter och organisation till prövning. Därvid måste naturligtvis den princip enligt vilken överstyrelsen bör organiseras ingående prövas. Prövningen bör ske mot bakgrund av hittills vunna erfarenheter. Det är här givetvis fråga om en förändring som inte omedelbart kan komma till stånd. Det kan dock inte uteslutas att mindre genomgripande ändringar i fråga om t. ex. avgränsningen av arbetsuppgifter kan aktualiseras tidigare, bl. a. som ett resultat av redan nu pågående utredningsarbete. Jag tänker därvid i första hand på länskolnämndsutredningen men även på t. ex. arbetet inom kulturrådet och 1968 års utbildningsutredning. Jag vill framhålla att frågan om den framtida omfattningen och organisationen av provkonstruktionsverksamheten inom utbildningsområdet också bör prövas av de sakkunniga.

De sakkunnigas arbete har beröring med flera andra utredningar. Det gäller bl. a. om länsberedningen, utredningen om kommunernas ekonomi, utredningen om skolans inre arbete, länskolnämndsutredningen. De sakkunniga bör givetvis hålla sig underrättade om arbetet inom dessa övriga utredningar och samråda med dem. Arbetet berör också skolväsendets personal. Personalens organisationer bör därför få ta del i utredningsarbetet genom särskild expertis.

De sakkunniga bör komma in med erforderliga förslag till författningar.

De sakkunnigas uppgifter blir som jag beskrivit dem omfattande och

mångskiftande. De sakkunniga bör därför kunna lägga fram sina förslag successivt. En första del i de sakkunnigas arbete bör — sedan de sakkunniga kommit fram till ett mer principiellt ställningstagande i frågan om avvägningen av ansvaret för skolväsendet — kunna vara frågan om skolöverstyrelsens uppgifter och organisation.

På grund av det anförda hemställer jag att Kungl. Maj: t bemyndigar chefen för utbildningsdepartementet

att tillkalla fem sakkunniga med uppdrag att utreda ansvarsfördelningen mellan stat och kommun i fråga om grundskolan och gymnasieskolan m. m.,

att utse en av de sakkunniga att vara ordförande,

att besluta om experter, sekreterare och annat arbetsbiträde åt de sakkunniga.

Vidare hemställer jag att Kungl. Maj: t föreskriver

att de sakkunniga får samråda med myndigheter samt begära uppgifter och yttranden från dem,

att ersättning till sakkunnig, expert och sekreterare skall utgå i form av dagarvode enligt kommittékungörelsen (1946: 394), om ej annat föreskrivs,

att kostnaderna för utredningen skall betalas från åttonde huvudtitelns kommittéanslag.

Bilaga 2 Tilläggsdirektiv till utredningen

Tilläggsdirektiv till utredningen om skolan, staten och kommunerna (SSK)

Statsrådet Hjelm-Wallén anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter *fråga om tilläggsdirektiv till utredningen om skolan, staten och kommunerna* och anför.

Genom beslut den 8 september 1972 bemyndigade Kungl. Maj: t chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla sakkunniga för att utreda frågan om ansvarsfördelningen mellan stat och kommun i fråga om grundskolan och gymnasieskolan. De sakkunniga som antagit namnet Utredningen om skolan, staten och kommunerna (SSK) skulle enligt sina direktiv pröva bl. a. statsbidragssystemet.

Lsåret 1963/64 inleddes försöksverksamhet med klasser för döva och hörselskadade elever förlagda till det allmänna skolväsendet, s. k. externa klasser. Avsikten var att pröva möjligheten att ge dövundervisning på hemorten och därigenom låta eleverna bo kvar i sina hem då underlag fanns i en kommun för att anordna en dövklass. Enligt blind- och dövskoleutredningens betänkande (SOU 1964: 61) Grundskola för blind- och döva borde de externa klasserna tills vidare organisatoriskt och pedagogiskt lyda under närmaste dövskola och undervisas av lärare med dövlararutbildning. Det lokala skolväsendet borde tillhandahålla skollokaler, teknisk utrustning, undervisningsmateriel, förbrukningsmateriel och skolmåltider, medan dövskolväsendet borde förutom lärare erbjuda erforderlig specialistvård. I prop. 1965: 70 angående blind- och dövskoleväsendets organisation m. m. förordades att överenskommelser skulle träffas med vederbörande kommuner om anordnandet av externa klasser i de fall detta kunde anses lämpligt. Propositionens förslag godtogs av riksdagen (SU 1965: 101, rskr 1965: 275).

Stockholms skoldirektion, skolstyrelserna i Danderyd och Örebro samt Riksförbundet Döva Barns Målsmän m. fl. har vid olika tillfällen i skrivelser till skolöverstyrelsen anhållit om reglering av kostnadsansvaret för verksamheten. Man har därvid bl. a. hävdad att kostnaderna för externa klasser helt borde ligga på staten, i likhet med vad som gäller för specialskolan i övrigt, eftersom undervisning av gravt hörselskadade barn är en statlig angelägenhet. Med anledning av en av skolöverstyrelsen i skrivelse den 25 maj 1972 gjord framställning uppdrog Kungl. Maj: t den

29 juni 1973 åt statens förhandlingsnämnd att, med utgångspunkt i 1965 års beslut angående blind- och dövskolväsendets organisation m. m. (prop. 1965:70, s. 29 och 56) föra förhandlingar med berörda kommuner rörande anordnandet av externa klasser tillhörande specialskolan.

I skrivelse den 21 augusti 1974 har statens förhandlingsnämnd till Kungl. Maj: t anmält att dessa förhandlingar slutförts samt att parterna enats om ett förslag till normalavtal mellan staten och respektive kommun beträffande anordnande av externa klasser tillhörande specialskolan. Som framgår av en protokollsanteckning till 9 § i detta normalavtal har parterna förutsatt att uppsägning av avtalet tidigast skall behöva ske i samband med ett ställningstagande till SSK-utredningens kommande förslag.

Staten har av ålder ansetts böra svara för samtliga kostnader för specialskolans elever. För det allmänna skolväsendet är det däremot ett delat ekonomiskt ansvarstagande mellan stat och kommun.

Strävandena på skolområdet går i dag mot bl. a. en ökad integration av handikappade barn i det vanliga skolväsendet. Systemet med externa klasser är exempel på detta. Den ökade integrationen är också ett uttryck för kommunernas vidgade ansvar för samtliga barns och ungdomars skolgång. Dessa förhållanden aktualiserar frågan om efter vilka grunder staten skall bidra till utbildningen av handikappade barn.

Det är naturligt att SSK i sitt utredningsarbete också överväger hur det framtida kostnadsansvaret bör fördelas mellan stat och kommun när det gäller de elever som i dag tillhör specialskolan. Det är därvid rimligt att räkna med att staten även framdeles tar ett större kostnadsansvar för dessa elevgrupper än för ungdomsskolans elever i allmänhet. Det är emellertid viktigt att även söka komma fram till ett kommunalt medansvar för dem. Om SSK därvid kommer fram till att staten även i fortsättningen bör kvarstå som huvudman för specialskolan är en möjlig lösning att kommunerna åläggs att utge ersättning till staten för undervisning av specialskolans elever enligt de normer som ligger till grund för interkommunal ersättning. En annan lösning är givetvis ett förändrat huvudmannaskap men med särskilda statsbidragsregler.

På grund av det anförda hemställer jag att Kungl. Maj: t bemyndigar mig att uppdra åt SSK-utredningen att i samband med sina överväganden även behandla de av mig i det föregående redovisade frågorna.

Bilaga 3 Specialskolan för synskadade

Tabell 1 Elever 1973-11-01 fördelade på årskurs, kön och födelseår

Årskurs	Födelseår										To- talt	Därav i extern skola/ klass	
	1964 el senare		1963-1961		1960-1958		1957 el tidigare		Summa			M	Kv
	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv			
1	12	4	-	-	-	-	-	-	12	4	16	2	1
2	9	8	-	-	-	-	-	-	9	8	17	-	1
3	7	6	7	2	-	-	-	-	14	8	22	1	1
4	-	-	8	6	-	-	-	-	8	6	14	2	-
5	-	-	7	5	1	-	-	-	8	5	13	2	2
6	-	-	9	7	6	5	-	-	15	12	27	4	2
7	-	-	1	-	9	9	-	1	10	10	20	4	5
8	-	-	-	-	3	9	2	2	5	11	16	-	5
9	-	-	-	-	6	3	8	5	14	8	22	4	3
10	-	-	-	-	-	-	2	6	2	6	8	-	-
Summa	28	18	32	20	25	26	12	14	97	78	175	19	20

Tabell 2 Elever 1973-11-01 fördelade på hemortslän, boendeform och skolor

Skolor Hemortslän	Tomtebodaskolan			Ekeskolan ^a Örebro	Totalt	Därav boende i			
	Solna	Göteborg	Individ integr.			Föräldrahem	Annat ensk. hem	Elevhem på skolan	Elevhem utom skolan
AB	21	—	7	6	34	25	1	8	—
C	1	—	—	3	4	—	—	4	—
D	4	—	—	2	6	—	2	4	—
E	2	—	—	—	2	—	—	2	—
F	1	—	—	2	3	—	—	3	—
G	3	—	—	3	6	—	1	5	—
H	3	—	—	1	4	—	—	4	—
I	2	—	—	—	2	—	—	2	—
K	1	—	1	2	4	1	—	3	—
L	3	—	1	—	4	1	—	3	—
M	2	—	1	4	7	1	—	5	1
N	4	1	—	1	6	1	—	5	—
O	—	9	6	4	19	15	—	4	—
P	7	2	1	2	12	1	3	8	—
R	3	—	—	—	3	—	—	3	—
S	4	—	—	2	6	—	—	6	—
T	2	—	—	9	11	8	—	2	1
U	1	—	1	2	4	1	—	3	—
W	3	—	3	2	8	3	—	5	—
X	5	—	4	3	12	5	1	6	—
Y	2	—	—	1	3	—	—	3	—
Z	5	—	1	—	6	1	—	5	—
AC	3	—	1	—	4	1	—	3	—
BD	3	—	—	2	5	—	—	4	1
Summa	85	12	27	51	175	64	8	100	3
Därav boende i föräldrahem	17	10	27	10	64				
annat ensk. hem	4	2	—	2	8				
elevhem på skolan	64	—	—	36	100				
elevhem utom skolan	—	—	—	3	3				

^a Skola för synskadade med ytterligare handikapp, flertalet psykiskt utvecklingsstörda

Tabell 3 Elever 1973-11-01 vid Ekeskolan fördelade på skolform, kön, boendeform, födelseår och hemortslän

Skolform	Boendeform										Därav födda				
	Föräldrahem		Annat ensk. hem		Elevhem på skolan		Elevhem utom skolan		Summa		Totalt	1964 el. senare		1957 el. tidigare	
	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv		M	Kv	M	Kv
Förskola + obs.-avd.	1	1	—	—	7	7	—	—	8	8	16	8	8	—	—
Yrkes- träning	2	—	2	—	4	2	1	1	9	3	12	—	—	9	3
Summa	3	1	2	—	11	9	1	1	17	11	28	8	8	9	3
Därav från hemortslän															
AB	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
D	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
E	—	—	—	—	3	—	—	—	3	—	3	—	—	—	—
M	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—
N	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—
O	—	—	1	—	2	—	—	—	3	—	3	—	—	—	—
T	4	—	—	—	2	—	—	—	6	—	6	—	—	—	—
U	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
W	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
X	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—
Y	—	—	1	—	3	—	—	—	4	—	4	—	—	—	—
Z	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—
AC	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
BD	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
Summa	4	—	2	—	20	—	2	—	28	—	28	—	—	—	—

Bilaga 4 Specialskolan för hörselskadade

Tabell 1 Elever 1973-11-01 fördelade på årskurs, kön och födelseår

Årskurs	Födelseår										Därav i extern skola/klass		
	1964 el senare		1963-1961		1960-1958		1957 el tidigare		Summa				Totalt
	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	
1	22	20	-	-	-	-	-	-	22	20	42	-	-
2	43	23	1	-	-	-	-	-	44	23	67	-	-
3	38	39	15	10	1	-	-	-	54	49	103	16	17
4	1	1	42	27	-	-	-	-	43	28	71	10	4
5	-	-	22	17	1	1	-	-	23	18	41	-	-
6	-	-	24	26	7	3	1	-	32	29	61	4	3
7	-	-	2	1	27	16	1	-	30	17	47	7	6
8	-	-	-	1	17	15	2	2	19	18	37	2	2
9	-	-	-	-	21	13	32	24	53	37	90	4	4
10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa	104	83	106	82	74	48	36	26	320	239	559	43	36

Anm Dessutom finns vid Hällsboskolan 15 talskadade och 11 hörselskadade elever ej fördelade på årskurs.

Hällsboskolan, Sigtuna

Årskurs 1-10	Födelseår										Summa		Totalt
	1964 el senare		1963-1961		1960-1958		1957 el tidigare						
	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	
Talskadade	2	1	3	-	5	3	1	-	11	4	15		
Hörselskadade	5	1	5	-	-	-	-	-	10	1	11		
Summa	7	2	8	-	5	3	1	-	21	5	26		

Tabell 2 Elever 1973-11-01 fördelade på hemortslän, skolor och boendeform

Skolor	Manillaskolan		Östervångsskolan			Vänerskolan		Kristinaskolan		Åsbackaskolan, Gnesta	Totalt	Hällsbo- skolan, Sigtuna					
	Stock-Broms- holm ma	Dandehol- men	Västerås	Lund	Malmö	Vä- ners- borg	Karl- stad	Göte- borg	Härnösand				Öster- sund				
AB	60	5	1	-	-	-	-	-	-	5	77	7					
C	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	17	-					
D	12	-	13	-	-	-	-	-	-	3	19	-					
E	11	1	-	-	-	-	-	-	-	1	19	2					
F	-	-	-	2	-	3	-	-	-	1	6	-					
G	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	4	-					
H	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	6	-					
I	3	4	-	-	-	-	-	-	-	1	8	-					
K	-	-	-	5	-	-	-	-	-	1	7	1					
L	-	-	-	8	-	-	-	-	-	1	20	-					
M	-	-	-	39	23	-	-	-	-	1	71	2					
N	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	10	-					
O	-	-	-	-	-	24	11	-	-	1	36	3					
P	-	-	-	-	-	26	-	-	-	-	28	1					
R	-	-	-	-	-	9	-	-	-	2	12	-					
S	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1	12	-					
T	1	-	-	-	-	5	-	-	-	10	18	2					
U	3	-	4	-	-	1	-	-	-	2	105	3					
V	8	-	-	-	-	-	-	-	-	1	10	-					
W	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	2					
X	-	-	-	-	-	-	-	11	-	-	17	1					
Y	-	-	-	-	-	-	-	25	-	1	31	1					
Z	-	-	-	-	-	-	-	6	4	2	12	-					
AC	-	-	1	-	-	-	-	9	-	-	13	1					
BD	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-					
Finland	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-					
Summa	104	11	5	2	14	4	59	23	75	5	11	51	4	167	24	559	26

Därav boende i

Föräldrahem	52	3	5	-	12	4	40	23	10	4	11	15	3	98	-	280	-
Annat ensk hem	15	3	-	-	2	-	11	-	-	1	-	-	1	42	-	75	-
Elevhem på skolan	27	-	-	-	-	-	-	-	65	-	-	36	-	11	18	157	26
Elevhem utom skolan	10	5	-	2	-	-	8	-	-	-	-	-	-	16	6	47	-

Anmärkningar till tabell 2

I första kolumnen för respektive Manillaskolan, Östervångsskolan, Vänerskolan och Kristinaskolan anges elevantalet vid specialskolenheten och i följande kolumner elevantalet vid till denna knutna externatklasser.

Birgittaskolan har tidigare haft hela landet som upptagningsområde, vilket återspeglas i tabellen. Fr. o. m. läsåret 1973/74 har emellertid landet uppdelats i fem upptagningsområden sålunda:

Norra: Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län

Upptagningskola: Kristinaskolan i Härnösand

Mellersta: Södermanlands, Östergötlands, Värmlands, Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län

Upptagningskola: Birgittaskolan i Örebro

Östra: Stockholms, Uppsala och Gotlands län

Upptagningskola: Manillaskolan i Stockholm

Västra: Jönköpings, Hallands, Göteborgs- och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län

Upptagningskola: Vänerskolan i Vänersborg

Södra: Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län

Upptagningskola: Östervångsskolan i Lund

Åsbackaskolan i Gnesta är avsedd för hörselskadade med komplicerade handikapp, flertalet psykiskt utvecklingsstörda. Den har hela landet som upptagningsområde.

Hällsboskolan i Sigtuna, som tar emot hörsel- och talskadade elever, har hela landet som upptagningsområde.

Bilaga 5 Uppgift på tjänster vid special- skolan enligt SÖ:s petita för budgetåret 1974/75

Tjänst	Lönegrad	Tjänst	Lönegrad
<i>Ordinarie tjänster</i>			
1 rektor	Up 26	7 anpassningslärare	Ue 14
5 rektorer	Up 22	1 lärare i dikta- fonskrivning	Ue 12
5 rektorer	Up 21	5 förstadielärare	Ue 11
23 lärare 5-8	Uo 19 el Uo 16	1 lärarinna vid Åsbackaskolan	Ue 12
92 speciallärare	Uo 16 el Uo 13	4 psykologer	Ae 28
1 lärare i musik	Uo 15	5,5 hörselingenjörer <i>högst</i>	Ae 24
9 lärare i gymnastik	Uo 15	5 konsulenter för blinda barn i för- skolåldern	Ae 23
1 lärare i teckning	Uo 15	2 förste bokhållare	Ae 17
10 yrkeslärare	Uo 14	1 assistent	Ae 17
15 lärare i slöjd	Uo 12	1 maskinist	Ae 16
2 lärare i hemkun- skap	Uo 12	4 assistenter	Ae 15
4 förstadielärare	Uo 11	1 biblioteksas- sistent	Ae 15
1 lärare i maskin- skrivning	Uo 11	5 tekniker	Ae 15
2 lärarinnor vid Åsbackaskolan	Uo 12	1 maskinist	Ae 15
1 lärarinna	Uo 12	1 förste reparatör	Ae 15
1 föreståndare för hjälpmedelscentral	Ao 27	26 elevhemsföre- ståndare	A 15/16
4 husmödrar	Ao 18	2 kontorsskrivare	Ae 15
1 förste bokhållare	Ao 17	8 fritidsassi- stenter	Ae 15
1 husmor	Ao 17	1 biträdande hus- mor	Ae 15
2 maskinister	Ao 16	5 assistenter	Ae 14
1 elevhemsföre- ståndare	Ao 15/16	2 kansliskrivare	Ae 14
3 husmödrar	Ao 16	14 kokerskor	Ae 14
<i>Tjänster på övergångsstat</i>		<i>Personal i reglerad befordringsgång</i>	
6 kuratorer	Ao 19	1,5 kurator	A 16-21
1 sjukgymnast	Ao 15	2 översköterskor	A 16-17
6 översköterskor	Ao 15	0,5 sjukgymnast	A 14-16
1 maskinist	Ao 15	54 skötare	A 13-15
9 vaktmästare	Ao 9	1 arbetsterapeut	A 11-14
1 värmeskötare	Ao 9	2 trädgårdsförmän	A 4-13
<i>Extra ordinarie och extra tjänster</i>		1 tekniker	A 4-13
14 speciallärare	Ue 16 el Ue 13	110 vårdare	A 11-14
1 lärare i piano- stämning	Ue 15	6 värmeskötare	A 4-13
1 lärare i gymnastik	Ue 15	10 sömmerskor	A 4-13
		113 ekonomibiträden	A 4-13
		11 vaktmästare	A 4-13
		8,5 kontorsbiträden	A 4-13

Bilaga 6 Landstingens reguljära särskolor 1973-05-01

Tabell 1 Förskolan, elever fördelade på län och boendeformer

Län	För- äldra- hem	Annat ensk hem	Elev- hem	Vård- hem	Annan boende- form	Summa
AB	162	16	20	17	1	216
C	18	1	1	4	—	24
D	31	2	7	9	—	49
E	60	4	—	9	—	73
F	18	1	4	8	—	31
G	18	3	5	5	—	31
H	37	2	—	8	—	47
I	2	—	1	1	—	4
K	21	—	6	—	—	27
L	32	—	3	15	—	50
M	35	1	2	13	—	51
Ma	37	4	—	3	—	44
N	17	2	6	10	—	35
O	41	5	4	15	—	65
P	39	—	—	10	—	49
R	55	1	2	16	—	74
S	19	2	—	—	—	21
T	31	—	—	19	1	51
U	34	—	6	5	—	45
W	40	8	5	11	—	64
X	38	4	—	12	—	54
Y	26	—	6	9	—	41
Z	17	—	1	7	—	25
AC	18	6	5	—	—	29
BD	23	2	9	3	—	37
Totalt	869	64	93	209	2	1 237

Anm Elever vid specialsärskolor, specialsjukhus, specialvårdhem och vårdhem som är riksanstalter är inte medräknade. De utgör sammanlagt 69 elever i förskolan.

Tabell 2 Förskolan, elever fördelade på län i relation till folkmängden

Län	Befolkning 1972-12-31		Elever i förskolan		
	Totala folk- mängden	Därav i ål- dern 0-6 år	Antal	i ‰ av folk- mängden	i % av ålders- gruppen
AB	1 485 659	147 574	216	0,15	0,15
C	223 778	24 652	24	0,11	0,10
D	248 551	25 488	49	0,20	0,19
E	385 104	38 386	73	0,19	0,19
F	307 576	31 582	31	0,10	0,10
G	167 430	16 886	31	0,19	0,18
H	240 180	22 574	47	0,20	0,21
I	53 805	5 282	4	0,07	0,08
K	154 638	15 430	27	0,17	0,17
L	266 622	25 844	50	0,19	0,19
M	477 080	46 361	51	0,11	0,11
Ma	282 502	24 223	44	0,16	0,18
N	201 015	21 000	35	0,17	0,17
O	717 080	70 545	65	0,09	0,09
P	409 319	42 549	49	0,12	0,12
R	258 799	26 017	74	0,29	0,28
S	283 679	25 233	21	0,07	0,08
T	275 538	26 820	51	0,19	0,19
U	259 868	28 230	45	0,17	0,16
W	277 453	24 789	64	0,23	0,26
X	292 922	26 651	54	0,18	0,20
Y	273 409	24 964	41	0,15	0,16
Z	126 465	10 845	25	0,20	0,23
AC	233 355	22 334	29	0,12	0,13
BD	257 333	26 644	37	0,14	0,14
Summa	8 129 160	800 903	1 237	0,15	0,15

Tabell 3 Grundsärskolan, elever fördelade på län och boendeformer

Län	För- äldra- hem	Annat ensk. hem	Elev- hem	Vård- hem	Annan boende- form	Summa
AB	549	12	104	—	1	666
C	103	6	17	—	—	126
D	93	6	67	—	—	166
E	192	6	35	—	—	233
F	154	5	83	—	—	242
G	49	2	37	—	—	88
H	116	9	7	1	—	133
I	28	—	27	—	—	55
K	85	—	23	—	—	108
L	177	2	48	—	—	277
M	211	9	22	—	—	242
Ma	95	2	12	1	—	110
N	36	1	58	—	—	95
O	268	13	62	—	—	343
P	123	12	10	—	—	145
R	183	4	52	—	—	239
S	109	8	15	—	—	132
T	148	5	—	—	1	154
U	132	1	44	—	—	177
W	92	1	21	—	—	114
X	169	8	16	—	—	193
Y	93	3	51	—	1	148
Z	25	16	19	—	—	60
AC	85	33	6	—	—	124
BD	115	1	40	—	—	156
Totalt	3 430	165	876	2	3	4 476

Anm Elever vid specialsärskolor, specialsjukhus, specialvårdhem och vårdhem som är rixsanstalter är inte medräknade. De utgör sammanlagt 118 elever i grundsärskolan.

Tabell 4 Grundsärskolan. elever fördelade på län i relation till folkmängden

Län	Befolkning 1972-12-31		Elever i grundsärskolan		
	Totala folk- mängden	Därav i åldern 7-17 år	Antal	i ‰ av folk- mängden	i % av ålders- gruppen
AB	1 485 659	209 331	666	0,45	0,32
C	233 788	33 172	126	0,56	0,38
D	248 551	39 284	166	0,67	0,42
E	385 104	57 924	233	0,61	0,40
F	307 576	47 872	242	0,79	0,51
G	167 430	25 102	88	0,53	0,35
H	240 180	36 000	133	0,55	0,37
I	53 805	8 977	55	1,02	0,61
K	154 638	23 220	108	0,70	0,47
L	266 622	40 295	227	0,85	0,56
M	447 080	64 977	242	0,54	0,37
Ma	282 502	38 627	110	0,39	0,28
N	201 015	31 469	95	0,47	0,30
O	717 080	101 934	344	0,48	0,34
P	409 319	62 273	145	0,35	0,23
R	258 799	40 288	239	0,92	0,59
S	283 679	41 830	132	0,47	0,32
T	275 538	39 827	154	0,56	0,39
U	259 868	41 860	177	0,68	0,42
W	277 453	42 238	114	0,41	0,27
X	292 922	43 914	193	0,66	0,44
Y	273 409	40 440	148	0,54	0,37
Z	126 465	18 835	60	0,47	0,32
AC	233 355	37 277	124	0,53	0,33
BD	257 333	44 990	156	0,61	0,35
Summa	8 129 160	1 211 956	4 477	0,55	0,37

Tabell 5 Träningskolan, elever fördelade på län och boendeformer

Län	För- äldra- hem	Annat ensk hem	Elev- hem	Vård- hem	Annan boende- form	Summa
AB	217	27	84	64	—	392
C	16	5	29	6	—	56
D	39	1	18	22	—	80
E	53	13	12	36	—	114
F	70	1	26	28	—	125
G	15	2	17	20	—	54
H	41	1	3	12	—	57
I	6	—	8	13	—	27
K	37	—	10	16	—	63
L	58	—	18	18	—	94
M	62	—	13	38	—	113
Ma	39	3	7	24	—	73
N	8	1	34	1	—	44
O	137	8	52	60	—	257
P	67	3	1	26	—	97
R	46	1	22	13	—	82
S	55	—	12	24	—	91
T	73	—	—	17	—	90
U	47	—	25	13	—	85
W	55	4	31	33	—	123
X	60	—	20	23	—	103
Y	70	2	24	27	—	123
Z	10	1	16	17	—	44
AC	64	2	38	41	—	145
BD	32	1	33	17	—	83
Totalt	1 377	76	553	609	—	2 615

Anm Elever vid specialsärskolor, specialsjukhus, specialvårdhem och vårdhem som är rixanstalter är inte medräknade. De utgör sammanlagt 152 elever i träningskolan.

Tabell 6 Träningskolan, elever fördelade på län i relation till folkmängden

Län	Befolkning 1972-12-31		Elever i träningskolan		
	Totala folk- mängden	Därav i åldern 7-17 år	Antal	i ‰ av folk- mängden	i % av ålders- gruppen
AB	1 485 659	209 331	392	0,26	0,19
C	223 778	33 172	56	0,25	0,17
D	248 551	39 284	80	0,32	0,20
E	385 104	57 924	114	0,30	0,20
F	307 576	47 872	125	0,41	0,26
G	167 430	25 102	54	0,32	0,22
H	240 180	36 000	57	0,24	0,16
I	53 805	8 977	27	0,50	0,30
K	154 638	23 220	63	0,41	0,27
L	266 622	40 295	94	0,35	0,23
M	447 080	64 977	113	0,25	0,17
Ma	282 502	38 627	73	0,26	0,19
N	201 015	31 469	44	0,22	0,14
O	717 080	101 934	257	0,36	0,25
P	409 319	62 273	97	0,24	0,16
R	258 799	40 288	82	0,32	0,20
S	283 679	41 830	91	0,32	0,22
T	275 538	39 827	90	0,33	0,23
U	259 868	41 860	85	0,33	0,20
W	277 453	42 238	123	0,44	0,29
X	292 922	43 914	103	0,35	0,23
Y	273 409	40 440	123	0,45	0,30
Z	126 465	18 835	44	0,35	0,23
AC	233 355	37 277	145	0,62	0,39
BD	257 333	44 990	83	0,32	0,18
Summa	8 129 160	1 211 956	2 615	0,32	0,22

Tabell 7 Yrkeskolan, elever fördelade på län och boendeformer

Län	För- äldra- hem	Egen bo- stad	Annat ensk hem	Elev- hem	Inackor- derings- hem	Vård- hem	Annan boende- form	Summa
AB	171	6	3	73	42	50	—	345
C	32	2	4	6	20	11	—	75
D	23	—	—	68	5	18	—	114
E	62	1	4	17	—	18	—	102
F	18	—	—	60	—	7	—	85
G	9	—	2	8	4	—	—	23
H	28	—	—	8	1	12	—	49
I	—	—	—	—	—	8	—	8
K	15	—	—	14	—	12	—	41
L	12	—	—	53	13	—	—	78
M	53	—	3	12	13	2	—	83
Ma	34	—	1	5	1	8	—	49
N	18	—	—	23	—	10	—	51
O	110	2	—	12	4	24	1	153
P	32	2	5	8	—	—	—	47
R	35	—	2	46	—	14	—	97
S	18	4	12	33	—	—	—	67
T	23	—	9	19	3	—	—	54
U	31	5	1	26	4	12	—	79
W	41	—	6	20	2	—	—	69
X	20	—	4	71	—	—	—	95
Y	8	—	—	55	—	4	—	67
Z	10	—	3	3	2	5	—	23
AC	42	1	5	38	3	—	—	89
BD	20	—	—	25	—	—	5	50
Totalt	865	23	64	703	117	215	6	1 993

Anm Elever vid specialsärskolor, specialsjukhus, specialvårdhem och vårdhem som är riksanstalter är inte medräknade. De utgör sammanlagt 91 elever i yrkeskolan.

Tabell 8 Yrkersskolan, elever fördelade på län i relation till folkmängden

Län	Befolkning 1972-12-31		Elever i yrkersskolan		
	Totala folk- mängden	därav i åldern 18-24 år	Antal	i ‰ av folk- mängden	i % av ålders- gruppen
AB	1 485 659	153 728	345	0,23	0,22
C	223 778	24 514	75	0,34	0,31
D	248 551	25 229	114	0,46	0,45
E	385 104	39 540	102	0,26	0,26
F	307 576	31 121	85	0,28	0,27
G	167 430	16 799	23	0,14	0,14
H	240 180	23 038	49	0,20	0,21
I	53 805	5 613	8	0,15	0,14
K	154 638	15 296	41	0,27	0,27
L	266 622	25 745	78	0,29	0,30
M	477 080	44 036	83	0,19	0,19
Ma	282 502	30 164	49	0,17	0,16
N	201 015	19 546	51	0,25	0,26
O	717 080	76 556	153	0,21	0,20
P	409 319	40 583	47	0,11	0,12
R	258 799	25 743	97	0,37	0,38
S	283 679	27 014	67	0,24	0,25
T	275 538	26 998	54	0,20	0,20
U	259 868	26 838	79	0,30	0,29
W	277 453	27 346	69	0,25	0,25
X	292 922	28 531	95	0,32	0,33
Y	273 409	26 518	67	0,25	0,25
Z	126 465	12 375	23	0,18	0,19
AC	233 355	24 726	89	0,38	0,36
BD	257 333	28 199	50	0,19	0,18
Summa	8 129 160	825 796	1 993	0,25	0,24

Tabell 9 Särskild undervisning, elever fördelade på län och boendeformer

Län	För- äldra- hem	Annat ensk hem	Elev- hem	Inackor- derings- hem	Vård- hem	Annan boende- form	Summa
AB	40	10	—	—	215	3	268
C	9	1	—	—	18	—	28
D	4	—	—	—	25	—	29
E	4	2	—	—	47	—	53
F	17	—	—	—	26	—	43
G	9	2	—	—	24	—	35
H	17	—	—	2	35	1	55
I	1	—	—	—	—	—	1
K	3	—	—	—	21	—	24
L	33	—	—	—	46	—	79
M	76	5	—	—	75	—	156
Ma	27	3	—	—	68	—	98
N	6	—	—	—	37	—	43
O	79	5	6	—	74	—	164
P	37	1	—	—	40	—	78
R	10	—	—	—	47	—	57
S	1	—	—	—	47	—	48
T	—	—	—	—	15	—	15
U	16	—	—	—	13	—	29
W	16	1	—	—	—	—	17
X	26	1	—	—	29	—	56
Y	50	—	—	—	32	—	82
Z	3	1	—	—	18	—	22
AC	15	—	—	—	27	—	42
BD	3	—	—	—	68	—	71
Totalt	502	32	6	2	1 047	4	1 593

Anm Elever vid specialsärskolor, specialsjukhus, specialvårdhem och vårdhem som är riksanstalter är inte medräknade. De utgör sammanlagt 136 elever i särskild undervisning.

Bilaga 7 Uppgift på lärartjänster vid särskolan läsåret 1973/74 enligt SÖ:s petita

Lärarkategori ^a	Löneklass	Antal
Särskolchef	Up 26+3300	4
Rektor avlgr I	Up 19: 22	4
" " II	Up 21: 24	34
" " III	Up 22: 25	21
Studierektor	Up 19: 22	42
Lärare 1	U 7 : 9-11	257
" 2	U 11: 13-15	539
" 3	U 14: 16-18	179
" 5	U 13: 15-17	563
" 6	U 14: 16-18	70
" 7, 8 o 14	U 14: 16-18	83
" 7 o 8	U 11: 13-15	318
" 9, 10 o 12	U 13: 15-17	230
" 13	U 11: 13-15	12
		2 356

^a Uppdelning enligt 71 § stadgan (1968: 146) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda

Kronologisk förteckning

---

1. Demokrati på arbetsplatsen. A.
  2. Psalmer och visor. Del 1:1. U.
  3. Psalmer och visor. Del 1:2. U.
  4. Psalmer och visor. Del 1:3. U.
  5. Bättre bosättning för flera. S.
  6. Huvudmannskapet för specialskolan och särskolan. U.
-

Socialdepartementet

Bättre bosättning för flera. [5]

Utbildningsdepartementet

1969 års psalmkommitté. 1. Psalmer och visor.

Del 1: 1. [2] 2. Psalmer och visor. Del 1: 2. [3]

3. Psalmer och visor. Del 1: 3. [4]

Huvudmannskapet för specialskolan och särskolan. [6]

Arbetsmarknadsdepartementet

Demokrati på arbetsplatsen. [1]

KUNGL. BIBL.
- 4 FEB 1970
STOCKHOLM

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-02202-8